

Ezeréves múltunkból

TÖRTÉNETEK, JELLEMKÉPEK ÉS RAJZOK A MAGYAR IFJÚSÁGNAK

**ÍRTA
GAÁL MÓZES**

JUSZKÓ BÉLA KÉPEIVEL *

**BUDAPEST,
STAMPFEL-féle KÖNYVKIADÓHIVATAL
(Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság)**

* Az elektronikus változatból a képek hiányoznak!

TARTALOM

Béla, Magyarország második megalapítója.

Róbert Károly.

Csák Máté.

Széchy Dezső önfeláldozása.

NAGY LAJOS.

Lajos Szent László sírjánál.

A boszúálló nápolyi hadjárat.

HUNYADIAK KORA.

Hunyadi János, a törökök réme.

Hunyadi János utolsó győzelme.

MÁTYÁS, AZ IGAZSÁGOS.

Hunyadi Mátyást királlyá választják.

Mátyás megmutatja, hogy királynak született.

Mátyás félelemre tanítja a törököt.

Molnárlegényből hadvezér.

Mátyás megfizet Frigyes császárnak.

Milyen uralkodó volt Mátyás király?

A budai fényes palota.

Egy nagy, de szerencsétlen uralkodó!

SZÉCHENYI ISTVÁN,

a legnagyobb magyar megalapítja a magyar tudós társaságot.

Széchenyi készül a nagy munkára.

Széchenyi fölírzza a nemzetet.

Széchenyi munkája.

KOSSUTH LAJOS.

Kossuth hírlapjai.

1848. március 15-ike.

A szabadságharc.

Tizenhét esztendei rabság.

A „haza bölcse”.

1867. június 8-dika.

Deák Ferenc jutalma.

A könyv írója búcsút vesz az olvasótól.

III. rész

Béla, Magyarország második megalapítója.

Híre kerekedett valahára, hogy a tatár sorda elhagyja hazánkat. Beszélték, hogy Batu nagyon siet haza, mert nagybátyja, Oktaj meghalt s ő szeretne a tatárok fővezére lenni.

A hír valóságot beszélt, Magyarországot elhagyták a fenevadak.

Most volt csak igazán temető. Néma és borzalmas temetője egy tönkretett nemzetnek.

Vajon mit érezhetett a jó király, midőn visszatért országába s látta mindazt, minek leírása megkönnyeztetni hatszáz esztendő múlva is a magyar embert?

Te elszomorodott király, magadat ne vádold semmiért! Buzgó és jóakaró való királyi trónodon szemed örködött a nyáj felett, hej, de a nyáj nem hallgatott pásztorának szavára!

Béla király hozzá látott az emberi erőt túlhaladó munkához: újra alapítani a magyar hazát, ez volt dicső célja.

Előhivatta az erdőkben bujdokló, félighalt embereket, hozatott idegen országokból marhát, gabonát; buzdította a népet, hogy építse fel újra falvait, hogy építsenek erős várakat, melyek oltalmat nyújtanak olyan ellenséggel szemben mint a tatár. A néptelen vidékeket betelepítette kunokkal s fáradozott atyai önmehtagadással, hogy a temetők helyén élők tanyája keletkezzék.

A munka lassan ment, de előrehaladt mégis, mert az emberi akarat mindenható, s még a lehetlent is lehetőségessé tudja tenni.

Magyarország egy negyed század alatt kiheverte a rémítő csapást. Virágzó falvak, kőfallal körülvett városok emelkedtek s a nehéz megpróbáltatásnak intő példája összetartásra buzdította a nemzetet.

Összetartás a nemzet ereje.

Róbert Károly.

Magyarországból hét év alatt két király szökött meg, Vencel és Ottó s csak az állhatatos Róbert Károly nem tágitott, mintha érezte volna, hogy őt a gondviselés rendelte magyar királynak.

Legnagyobb szerencsétlensége az volt, hogy a pápa oly erőszakosan akarta a nemzet nyakára ültetni s minden számítása oda irányult, hogy a magyar király felett a főhatalmat magának tulajdonítsa.

Ezt pedig a nemzet semmi áron sem akarta, mert a római pápának erre joga nem volt. Királyaink mindig elismerték őt az egyház fejének, de az ország urának, akitől a király is függ, sohasem és a jövőre sem óhajtották, mert a magyar mindennél inkább szerette az önállóságot és szabadságot. Aki ezt a kettőt veszélyeztette, azt nyílt ellenségének tartotta.

Róbert Károly végre belátta, hogy őt a pápa a magyar trónra nem juttathatja, ezért a főurak támogatását igyekezett megnyerni, mindenek előtt pedig a Csák Máté-ét.

Valahogy sikerült ez is. Csák Máté nem tett többé ellenvetést s a többi főurak is beleuntak a királyválasztás nehéz munkájába s elfogadták Róbert Károlyt.

Megkoronázták sietősen - hogy a változékony főurak hirtelen másképpen ne gondolkozzanak - még pedig harmadszor.

Később visszaszerezte Róbert Károly Apor vajdától a szent koronát s akkor aztán negyedszer és valahára utoljára koronázták meg.

Csák Máté.

Sok baja volt Róbert Károlynak a hatalmas urakkal, de legtöbb Csák Mátéval.

Az ország felső vidékén nem ismertek más urat, nem félték mástól, mint Csák Mátétól. „Mátyus földjé”-nek nevezte roppant birtokát s úgy viselkedett, mintha valóságos király lett volna. Udvar tartott, nádorispánja, kincstartója, külön pecsétje volt, mint a magyar királynak, sőt pénzt is veretett külön. Jaj volt annak, aki az ő hatalmaskodása ellen szót mert emelni. Nem védte meg azt a vakmerőt ellene sem törvény, sem király.

Csák Máté csakhamar megbánta, hogy Róbert Károly pártjára állott, mert kezdette tapasztalni, hogy nem Vencellel és Ottóval van dolga, hanem olyan emberrel, aki uralkodni akar és uralkodni tud is.

A kiskirály félt, hogy vége az ő külön uralkodásának.

Róbert Károly, mihelyt a többiekkel leszámolt s hatalmát lassankint biztosította, királyhoz méltó szigorúsággal föllépett Csák Máté ellen is.

A kis király nem hajtott a koronás király parancsára, sőt nyíltan föllépett ellene, háborút izent a királynak, sereget szervezett s bizakodott abban, hogy az alattvaló legyőzi a törvényes királyt, pedig régi tanúság az, hogy a föl Kent király ellen hiába való az alattvalónak küzdelme.

A király igazsága mellett küzdött, Csák Máté kezébe a mértéktelen gög adott fegyvert, Hosszas volt a hadakozás, mert Csák vitéz ember volt, edzetek a katonái, ámde az igazságnak kellett diadalra jutnia.

A rozgonyi csatában 1312-ben megverte Róbert Károly Csák Máté seregét. Megtörte a lázadót, de egészen nem tudta megsemmisíteni, mert még hat álló esztendeig, egészen halála napjáig bitorolta a hatalmat, kisebbítette a királyi tekintélyt s magánál nagyobb urat nem akart elismerni, de már veszedelmes többé nem vala.

Róbert Károly trónját nem fenyegette ezentúl.

Hogy mennyi áldás kíséri egy tevékeny uralkodónak munkásságát: az nyilván kitetszik Róbert Károly példájából.

A törvényes rend éltetője a nép jólétének, biztosítéka vagyoni gyarapodásának. A helyreállt királyi tekintély gátat vet a főurak hatalmaskodásának s a polgárok ésszerű munkássága gazdagságot és megalégedést jelent.

Róbert Károly nem csak népéről, hanem családjáról is atyailag gondoskodott.

Lajos nevű fiának szánta Magyarországot a hozzá, tartozó részekkel: Horvát- és Tótországgal; Endre fiának biztosította Nápolyt, sőt megszerezte Lajos fiának arra is a jogot, hogy majdan Lengyelország trónjára kerülhessen.

Széchy Dezső önfeláldozása.

Róbert Károly nem elégedett meg a békés munkálkodás dicsőségével, harci babérral kívánta tetézni. Nem lett volna szükség rá. Bazarád Mihály, havasalföldi vajda ellen indított holmi csekély ok miatt háborút. A vajda hajlott a békés kiegyezésre, de Róbert Károly nem engedett, s megtámadta a vajdát hegyes-völgyes országában.

Délceg magyar lovasokból állott a király serege s az ország, hova betört, telve volt úttalan erdőséggel, megmászhatatlan hegyekkel.

Hamis kalauz az ismeretlen földön egy mély völgybe vezette csalárdul a magyar sereget s ott a királyt Bazarád körülvette. A hegyek tetejéről szikladarabokat görgettek a védtelen magyarokra, rejtett helyekről nyilazták s a lovas sereg nem tehetett semmit. A legnyomorultabb sors várt legnagyobb részére: még csak hősi halálról sem lehetett szó, mert az ellenséggel nem állottak szemtől-szembe, hogy utat törhettek volna maguknak.

A veszély nőttön-nőtt s magát a királyt is halál fenyegette.

Ekkor előlépett egy hős ifjú, kit Széchy Dezsőnek neveznek a krónikáirók s kérte a királyt, hogy cseréljen vele öltözetet. Az ellenség a királyt keresi, hadd találja őt helyette s addig meneküljön az igazi király.

Nagy nehezen kiszabadították Róbert Károlyt hívei, a hős ifjú és a gyönyörű sereg java része ott pusztult el idegen földön, vitézekhez nem méltó halállal.

Ez volt a király hamis becsvágyának büntetése. Miatta bűnhődtek a magyarok is ártatlanul.

NAGY LAJOS.

Lajos Szent László sírjánál.

Derék apa után kiváló fiú. Róbert Károlyt 1342-ben Lajos nevű fia váltja fel a magyar trónon. Apjának büszkesége, a magyar nemzetnek édes reménysége volt Lajos. Itt született Magyarország, itt is nevelkedett, magyarnak vallotta magát s büszke volt arra, hogy magyar.

Az az örömradió, az a határtalan lelkesedés, mellyel királlyá koronázta a nemzet, csak egyszer fordult elő eddig: Szent László megkoronázásakor.

Szent László lebegett Lajosnak, mint leendő uralkodónak, már gyermekkorától kezdve lelki szemei előtt. Ez a kép eltöltötte Lajost bámulattal, lelkesítette nagy tettekre, buzdította utánzásra.

Nem volt még példa rá a történelemben, hogy egy király mielőtt hozzá fog az uralkodáshoz, zarándokútra kelljen, íme Lajos, a magyarok ifjú királya, fölkeresi Szent László sírját, leborul a szent király ravatalánál és buzgón esedezik az Istenhez, hogy adjon neki erőt a munkához, adjon lelkének magas szárnyalást, hogy léphessen nyomdokaiba Szent Lászlónak, legyen hozzá méltó. Ő is védője lesz az ártatlannak, megtartója és megtartatója a törvényeknek; előtte is szent lesz a haza alkotmánya, az országnak függetlensége és területi épsége, ő is vitéz lesz és nem kíméli vérét, feláldozza életét, ha a vitézi becsület úgy kívánja!

A boszúálló nápolyi hadjárat.

Lajos uralkodásának negyedik évében rettenetes hír érkezett Nápolyból.

Megfojtották öccsét, Endre herceget.

Endre, Róbert Károlynak ifjabb fia, egy Johanna nevű nápolyi királyleánynak volt a férje, kit nem régen királynévá koronáztak meg. Úgy kellett volna a Róbert Károly által kötött szerződés értelmében, hogy Nápoly királyává Endre herceg legyen, de az álnok olaszok, a nápolyi udvarban élő alattomos főurak, nem állhatták ki a magyar herceget s ezekhez csatlakozott a könnyelmű Johanna is, aki férjétől elfordulva, ármánykodott az ármánykodókkal.

Egy Tarenti Lajos nevű olasz herceg volt kedvére Johannának s hogy ennek lehessen a felesége, részt vett abban a gyalázatos összeesküvésben, melyet Endre élete ellen titokban szőttek a nápolyi királyi ház legközelebbi rokonai.

Meghívták Endrét Aversa városába udvari vadászatra. A városon kívül levő magános kolostorban rendeztek be neki, Johannának és kíséretének lakást. Vig mulatozás után hálótermébe vonult vissza Endre, kinek sejtelve sem volt, hogy mi készül ellene.

Éjfél előtt megkopogtatják Endre hálótermének ajtaját s kihívják őt sürgős beszédre. Endre kimegy hálóköntösében, fegyvertelenül s a gonosz Johanna bezárja utána az ajtót. A másik szobában reá rohannak a felbérelt gyilkosok, de Endre vitézül védi magát s az először reá támadót izmos kézzel földre teríti.

A többi cinkos megragadja s fojtogatni kezdi, mert karddal avagy törrel - úgy hívék a gazok - nem árthatnak neki, mivelhogy anyjától egy csodaerejű drágaköves gyűrűt kapott volt, mely állítólag mindennemű fegyvertől megoltalmazza.

Az orvul megtámadott herceg hátrált a hálószoba ajtaja felé. Azt megzörgeté, majd teljes erővel megrázta s hitvesének nevét kiáltozá.

Süket volt a fal, mert a mögötte rejtőző asszony egyetértett a bűnösökkel.

Az egyetlen viaskodásban kimerült Endre nyakába hurkot vetének s mint egy veszedelmes vadállatot megfojtották. Holttestét kiveték a kolostor kertjébe, hol napokig temetetlenül hevert. Ilyen nyomorultul vészett el az ártatlan magyar királyfi.

Mérhetetlen fájdalommal vette e rémes hírt Lajos, méltó felháborodással a magyar nemzet. A fájdalmat és felháborodást bosszúvágy váltotta fel s nem volt egyetlen magyar sem, aki készséggel nem csatlakozott a testvére haláláért boszuló hadjáratra készülő király seregéhez.

Az Olaszországba induló magyar sereg előtt fekete zászló lengett, a megfojtott Endrének halásápadt arca kiáltott bosszúért ezen a gyászlobogón.

Lajos útja a diadalmak útja volt, az összeszedett zsoldos seregeket mindenütt szétverte s nem sokára Nápoly is kezébe került. Nápoly igen, de a gyilkosok nem. Johanna, a férjgyilkos asszony, Tarenti Lajos herceggel Franciaországba menekült. Ártatlannak híresztelte magát, de ha valósággal ártatlan volt, miért menekült az igazságkereső Lajos elől?

Lajos kérte a pápát, hogy ítéljen ő a megszökött férjgyilkos asszony felett s a pápa meg is ígérte, hogy szigorú vizsgálatot fog tartani s ha bűnös Johanna, büntetését nem fogja kikerülni.

Lajos bízott a pápa igazságszeretetében és szigorúságában, azért Nápolyban hagyva Laczkfi Istvánt egy erős sereggel, visszatért Magyarországra.

A pápa megtartotta a vizsgálatot s ez a vizsgálat tisztára mosta Johannát a férjgyilkosság vádja alól a világ előtt, de nem Lajos és az igazságos Isten előtt.

Tarenti Lajos, ki ezalatt feleségül vette Johannát, visszatért Olaszországba és zsoldos sereget gyűjtve a nápolyiak támogatásával szüntelenül zaklatta Laczkfi István őrseregét. Majd veszedelmes betegség tört ki s e kettős csapás alatt sanyargó magyar sereg napról napra fogyott. Hazatért Laczkfi és tudtára adta Lajos királynak, hogy mi történt Nápolyban.

Így vezette seregét Lajos 1350-ben másodszer Nápolyba, most már avval a szilárd elhatározással, hogy a pápa fölmentő ítélete ellenére is felelősségre vonja Johannát s igazságosan megbünteti.

Lajos ebben a hadjáratban megmutatta, hogy nem csak jeles hadvezér, hanem személyes bátorság tekintetében is méltó a legnagyobb tiszteletre.

Aversa ostrománál egyike volt az elsőnek, aki a vár falára fölmászott, s dacára annak, hogy megsebesült, addig nem nyugodott, míg a várat hatalmába nem kerítette.

Dicső látvány az egy seregére nézve, ha koronás vezére szembeszáll a halál veszedelmével s nemcsak parancsolni, hanem jó példával lelkesíteni is tud.

Még ennél is dicsőbb tettét jegyezte fel a történelem:

A megáradt Negro folyamán kellett átvezetnie seregét. A hömpölygő ár elsodorta a hidat s így vesztegelnie kellett a seregnek, mert sem ember, sem állat, életveszély nélkül bele nem mehetett. Ekkor Lajos király biztatott egy Szeredai nevű közvitézt, hogy ugrasson bele lovával s próbálja meg sodró-e az ár?

A vitéz királya szavának habozás nélkül engedelmeskedve, beleugratott lovával a folyóba. A zuhatag nemsokára lefordította a lóról s a hullámmal küzködve élet és halál között lebegett. Ekkor a hős király nem törődve avval, hogy mit kockáztat, beleugrott a folyóba, a vízből felbukkanó vitézt ruhájánál fogva megragadta és hatalmas karjával szelve a hullámokat, szerencsésen partra hozta.

Hogyne követte volna az ilyen vezért serege akár a halál torkába is! Hogyne szerette volna az ilyen királyt nemzete! A vitézség minden, ha legnagyobb ékessége és büszkesége a magyarnak és ha meg tudták becsülni az egyszerű vitézben, százszoros értékűnek látták a királyban.

Nápolyt újra elfoglalta Lajos, de a bűnös Johanna nem várta be, hanem elmenekült. A pápa ismét megígérte, hogy újabb vizsgálatot fog indítani Johanna ellen és ez az újabb vizsgálat másodszer is fölmentette Johannát.

Ekkor Lajos - látva, hogy Nápolyt csak erővel tarthatja meg hatalmában - lemondott róla s visszatért hazájába s Johanna megbüntetését nem gyarló emberre, hanem az igazságos istenre bízta. A pápa Johannának visszaadta a nápolyi trónt, de háromszázezer arany hadisarcot rótt ki reá, melyet Lajos magyar királynak tartozik hadiköltség fejében fizetni.

A nagy király visszautasította.

- Ne mondja senki - így szólt Lajos - hogy öcsém vérdíjául fogadtam el.

Utólérte-e Johannát a méltó büntetés? Durazzói Károly herceg, a Lajos által megfojtott bűnös Durazzóinak unokaöccse, később megfosztotta a férjgyilkos királynét trónjától, börtönbe veté és ott megfojtatá.

Életet életért.

HUNYADIAK KORA.

Hunyadi János, a törökök réme.

Történt az 1442-dik esztendőben, hogy a török jókora sereggel berontott Erdélybe. Mezid bég volt a török sereg vezére.

Lépes György, erdélyi püspök, kisdud hadával Szent Imrénél megütközött Mezid béggel, de a jóval nagyobb török had tönkretette az erdélyi püspök seregét s aztán Szeben ostromára indult.

Meghallotta ezt egy Hunyadi János nevű, híres vitéz s nem késlekedett Erdély segítségére sietni. Volt neki már Mezid béggel többször találkozása, ismerte is őt Mezid, félték is tőle a törökök, azért a török vezér roppant jutalmat tűzött ki Hunyadi fejére.

- Holtan vagy elevenen kerítsék kezére - monda - mert Hunyadi egy maga fölér egész sereggel.

A dicső hőst halálos veszedelem fenyegette.

Ámde volt Hunyadinak egy Kemény Simon nevű alvezére, aki tudomást vett valami útonmódon Mezid szándékáról. Nem nyugodott meg addig, míg Hunyadi reá nem bírta, hogy ebben az egy csatában cseréljen vele fegyverzetet.

A nagy hős nem gyávaságból, hanem hazája iránt való szeretetből teljesítette Kemény Simon kérését.

Rettentő erővel támadtak a törökök Kemény Simon seregére és sűrű tömegekben vették a hőst magát körül. Mindenik szerette volna, ha övé lesz a jutalom. Nem is figyelt senki egyébre, csak arra, hogy a Hunyadinak képzelte hős közelébe férközhessenek.

Tollal le nem írható küzdelem fejlődött ki. Kemény Simon jól tudta, hogy élve nem hagyja el a csatateret, megfizettette drágán életét. Mikor aztán diadalmaskodtak a törökök s Kemény holtteste körül ujjongtak, oldalról hadikürt rivalgása mellett előrohant feltartóztatlan erővel az igazi Hunyadi, a törökverő nagy hős.

Megiszonyodva ismerték fel a törökök legrettenetesebb ellenségeket, de már késő volt. A Kemény Simon halála egy fényes győzelemnek lett váltsága. Futott a török s nyomában volt folyton Hunyadi serege, Havasalföld határáig kergette Mezid bég vert hadát s még arra is rá ért, hogy az álnok oláhországi vajdát hódolatra kényszerítse. Ez volt a Szeben melletti diadal.

*

Nemsokára 80 ezernyi haddal tört be Erdélybe Mezid bég, hogy a szebeni gyalázatot lemossa fegyveréről.

Hunyadi 15 ezer jó vitézzel fogadta a Vaskapunál. Ez a Vaskapu Erdély és Magyarország határán van, a mai Hunyad megyében. Hiába bizakodott Mezid bég nagy seregében. Övé volt az erő, Hunyadié a bátorság és vitézség; Mezid bég ura volt a nagy seregnek; Hunyadi vezére a diadalhoz szokott kisebb seregnek; Mezidnek sok volt a harcosa, Hunyadinak hatalmas esze és hadvezéri ügyessége volt.

A nagy török sereg itt is irtózatot szenvedett. Tömérdek török esett el, 5000 fogságba került. És Hunyadi nevét szárnyára kapta a hír s nemcsak Magyarország, de az egész keresztény Európa benne látta védő oszlopát.

Ez volt a Vaskapu melletti győzelem.

*

Bezzeg felbuzdult e diadalhírek hallatára az egész keresztény világ. A pápa újra eszébe vette a törökök kiűzésének nagy tervét s a nikápolyi vereség után elterjedt kétségbeesés helyet adott az önbizalomnak. Immár senki sem tartotta legyőzhetetlennek a törököt, hanem büszkén emlegette a Hunyadi János nevét.

Mi volt akkor e név dicsőségéhez képest a királyok dicsősége?

Nosza buzdították a keresztény fejedelmek Ulászlót, hogy folytassa a dicső munkát, ígértek pénzt, ígértek segélyhadat, magasztalták Hunyadi s el voltak telve a legkecsegtetőbb reményekkel.

Ezekből a gyönyörű ígéretekben természetesen nem lett semmi, mert a nyugati fejedelmek nagyon bőkezűek voltak a szóbeli segítségben, de valójában egyik sem tett semmit.

- Hadd harcoljon a magyar, neki van Hunyadija - gondolták magukban.

Ulászló fiatal volt és dicsőségre vágyó. Kapott tehát a kínálkozó alkalmon és elhatározta, hogy a török ellen megindítja a hadjáratot.

Zsoldos sereget szerveztek, mely az önkényt csatlakozókkal fölrúgott negyvenezerre. Evvel a sereggel indult meg Ulászló király és Hunyadi a török földre. Soha ennél fényesebb hadjáratot nem viselt a magyar s dicsőbb példáját még nem adta hadvezér lángeszének, mint e hat hónapig tartó hadjáratban Hunyadi János.

Úgy hatolt előre az idegen földön, mint a hadisten.

Tizenkét ezer vészhez-bajhoz hozzászokott katonája követte, az alatt pedig Ulászló utána jött a derék haddal.

Egyik győzelmet a másik után vívja. Sok apróbb diadal mellett hatszor tesz tönkre nagyobb sereget s egyik nap három csatát vív s mind a háromban ő a győztes.

Katonái követik, mint apjukat, parancsát vakon teljesítik, mert tudják, hogy, amit a vezér akar, annak úgy kell történnie, mert úgy van az legjobban.

Ha tízszer akkora sereg áll is előttük, vissza nem riadnak, mert Hunyadi úgy rendezte a csata sorját, hogy minden magyar vitéz tíz ellenségnek tud megfelelni.

Csak a rideg tél állíthatta meg hódító útjában. Kevés volt a takarmány, legyőzhetetlen az akadály, melyet nem emberi kéz, hanem a természet emelt útjában.

Egyesült tehát a derék haddal s hat hónapi dicsőséges hadakozás után visszatért hazájába.

Ez volt az úgynevezett „hosszú hadjárat”.

Ha Hunyadi János ennél többet nem tett volna is, ott van helye a világtörténelem legnagyobb hadvezéreinek sorában.

*

Európa keresztény fejedelmei nem győzték Ulászlót dicsérni és újabb hadjáratra buzdítani.

- Csak folytasd - lelkesíté a pápa - ki kell szorítani a pogány törököt Európából. Kinek olyan vezére van, mint aminő Hunyadi, annak bűn nem folytatni a harcot.

Megint ígérték a keresztény fejedelmek katonát és pénzt; a templomokban hálát adtak istennek a keresztény fegyver dicsőségeért s a törökök kiűzésének reménye eltöltötte a szíveket.

Ulászló fiatal volt és harci dicsőségre vágyott, ő tehát nagyon óhajtotta a megkezdett törökirtó hadjárat folytatását. Hunyadi nem bízott már a nyugati fejedelmek ígéreteiben, nem is pártolta nagyon a hadjárat folytatását, inkább amellet volt, hogy az ország déli részét tisztítsák meg a töröktől s biztosítsák, mert Hunyadi János nemcsak nagy hős, hanem megfontoló, józaneszű, magyar hazafi is volt.

Azonközben követség jött a török szultántól. Békét kért a török, visszaígérte mindazokat a várakat, melyeket a szerb földön már eddig elfoglalt, nagy váltságdíjat ígért sógoráért, kit Hunyadi az előbbi hadjáratban elfogott.

Hunyadi, meg a józaneszű főurak úgy gondolkoztak, hogy meg kell ragadni az alkalmat. Az országnak békére van szüksége, mert Giskra a felső vidéket nyugtalanítja s úgy látszik Frigyes császár is szeretné a magyar koronát megkaparintani.

Megkötötték Szegeden a törökkel tíz évre a békét. Alighogy eltávoztak a török követek, nagy ígérekkel újra előállottak a keresztény fejedelmek követei. A velenceiek azt ígérték, hogy a Kis Ázsiában levő Murád szultánt nem eresztik át Európába - ha esetleg szüksége volna hogy átjöjjön. A pápa ígért pénzt, segélyhadakat ígértek a többi fejedelmek. A pápa követe azt bizonyította, hogy a pogány töröknek adott esküszót megszegni nem bűn.

Az egyeneslelkű, becsületes Hunyadi erősen állott az eskü megtartása mellett, de ingadozott Ulászló és ingadoztak sokan a magyar főurak közül. Ulászló fiatal volt és harci dicsőségre vágyott, mindenáron ki akarta magát tüntetni.

Az ékesen beszélő pápai követ célt ért; Ulászló elhatározta újabb had vezetését. A szegedi esküt megszegte a nemzet.

Felkészülődött a had, hanem a keresztény fejedelmek most is megfélelkeztek ígéreteikről. A magyar megint csak magára maradt.

Hunyadinak jutott az óriási munka: szervezni a sereget.

Már idegen földön volt a sereg, midőn hírért vették annak, hogy Murád visszatért Kis Ázsiából, mégpedig olyan formán, hogy a kapzsi velenceieket megvesztegette a török arany s mert Murád minden katonájáért egy aranyat fizetett, hát azok a hajók szállították át Európába a keresztények ellenségeit, amelyeknek ezt az átszállást meg kellett volna akadályozniuk.

Ez a szörnyű hír lesújtotta a magyar sereget, de Hunyadit nem.

Murád százezer katonából álló sereget vezetett az esküszegő magyarok ellen és bosszút lihegve fogadást tett a próféta szakállára, hogy nem hagyja ezt az esküszegést megtorlatlanul.

Várnánál találkozott a két sereg.

Hunyadi hadvezéri lángelmével rendezte el a sereget, s lelkesítő szavaival bátorságra tüzelte, a vitézek szívébe bizalmat ültetett.

Ulászlót biztos helyre állítja s melléje kipróbált vitézségű csapatot rendelt. Szívére kötötte a fiatal királynak, hogy addig, míg ő jelt nem ad, a csatába bele ne vegyüljön.

Megkezdődött az örökké emlékezetes ütközet.

Hunyadi mindenütt ott volt, ahol a legnagyobb veszély fenyegette a sereget. A csüggedőt bátorította, a vakmerőt visszatartóztatta s habár a törökök oroszlán-bátorsággal küzdöttek, a diadalt - úgy látszik - nem lehet Hunyadi kezéből kicsikarni.

És a legválságosabb pillanatban elront mindent Ulászló királynak meggondolatlan hevessege. A hosszú várakozást megunja, a környezetben levők pedig ingerlik, hogy íme Hunyadi őt tétlenségre kárhóztatja, mert csak ő akar a dicsőségben részesülni. A magyar király miért szoruljon mindenütt háttérbe? Csak azért is vegyüljön a küzdelembe s kívánja jogos részét a diadalból.

Ulászló fiatal volt és diadalra vágyó. Hallgatott a bújtogató szavakra, ott hagyta biztos helyét és vakmerően reá támadt a törökre. Azoknak sem kellett több. Körülfogták minden oldalról s a hősiesség dacára kíséretét levágták s aztán egyik vitéz őt is leszúrta lováról. Fejét nagy diadalordítással póznára tűzték s úgy mutogatták.

A magyar sereg látva királyának véres fejét, összezavarodott s futásnak eredt.

A szegedi esküszegés nem maradt bosszúlatlan.

Történt pedig ez 1444-ben.

Hunyadi János utolsó győzelme.

II. Mohamed, a törökök leghatalmasabb császára, 1453-ban elfoglalta Konstantinápolyi, megdöntötte a sok száz évig fennálló görög császárságot és abban a büszke álomban ringatózott, hogy nemsokára Budát, azután Bécsset és Európát egészen leigázza, mert amiképpen egy isten van az égben, úgy egy úrnak kell lennie a földön is. Ez az úr Mohamed léssen. Legelső áldozatnak Magyarországot szemelte ki.

Cillei, a helyett, hogy az ország védelmére gondolt volna, a királlyal egyetemben Bécsbe szökött.

Hunyadi elfeledett minden sérelmet, ellenségeinek kicsinyes gyűlölködését, csak az elhagyott hazára gondolt és hazafiúi szent kötelességére.

Magyarországot meg kell menteni mindenáron!

A pápa megemlékezett rólunk. Küldött 50 ezer darab aranyat, hogy lehessen zsoldosokat fogadni, küldött egy lelkes szerzetest, Kapisztrán Jánost, aki lángoló szónoklatával az egyszerű népet harcra buzdította. A nép tódult a kereszt védelmére, Hunyadi pedig megmozdított minden követ, hogy sereget teremtsen elő. Pénzzé tette vagyona egy részét s áldozatul hozta azt is a hazának.

Nádorfehérvárát, Magyarországnak ezt a déli bástyáját erős kezekre bízta: Szilágyi Mihály, a Hunyadi sógora és a nagy hősnek László nevű fia védelmezték.

A büszke Mohamed nem is álmodta, hogy őt valaki feltartóztathatja diadalmas útjában. Töret-ni kezdte az erős falakat. Éjjel-nappal szünet nélkül ropogtak, bömböltek az ágyúk, vakmerő rohamokat intéztetett a vár ellen, de hasztalan volt minden erőfeszítése. Minél tovább tartott az ostrom, annál dühösebb lett Mohamed.

Korbáccsal űzte vissza a véres fejjel hátráló janicsárokat - így nevezték a vitéz török gyalogságot. Tépte mérgében a szakállát, hogy ez a vár oly sokáig feltartóztatja őt.

Megérkezett Hunyadi is a keresztény sereggel.

Először a Dunán veszteglő török hajókat gyűjtatta fel és süllyesztette el, azután egy vakmerő csapatot bejuttatott a várba s az oda becsalt törököket összetörte. Majd több oldalról támadta meg a nagy török sereget s a vérszemet kapott keresztések, akik kaszával-kapával voltak csak fölfegyverkezve, nekirohantak a töröknek s míg ezek között véres küzdelem fejlődött ki, Hunyadi általános riadót fúvatott s az óriási török sereget vad futásra kényszeríté. Mohamed tajtékzott dühében. Kitépte magát kíséretéből s egymaga akarta feltartóztatni a magyar sereget.

A „Jézus” és „Allah” kiáltás egybevegyült, a haldoklók halálhörgését csatabárdok, kardok, kaszák, kapák, szeges buzogányok csattogása, lovak patáinak dobogása elnyelte.

Mohamedet erővel vonszolták el katonái, hogy ott ne vesszen, mert már megsebesült volt.

Ez volt Hunyadinak legdicsőbb és legutolsó diadala is.

Mikor Rómában hírül vitték, a pápa ünnepi istentiszteletet rendelt el s az egész kereszténység nevében hálát adott a Mindenhatónak ezért a nagy győzelemért.

És Hunyadi János e diadal után húsz nappal - meghalt.

*

Ragályos betegség ütött ki a táborban. Beteg lett az óriási testi és szellemi munka által elcsigázott dicső vezér is. Átvitette magát Zimonyba. Magához hívatta feleségét, László és Mátyás nevű két fiát és hű barátját Kapisztrán Jánost.

Szívreható búcsút vett feleségétől, magasztos szavakban oktatta fiait. Azt hagyta reájuk, hogy szeressék mindenekfelett a hazát, járjanak a becsület egyenes útján, legyenek jó vitézek, türelmes keresztények. Azután fölvette a halottak szentségét és Kapisztrán karjai között kilehelte nagy lelkét.

Hunyadi János meghalt.

Az a hős, aki húsz nagy csatában ezerszer állott szembe a halállal, szép csendesen keresztényi megnyugvással elszenderült.

Meggyászolta a keresztény világ és maga Mohamed is, midőn halála hírére meghallotta, így szólott:

- Benne a világ legnagyobb emberét veszttette el.

Ma a nagyok emlékét érc-szobrokkal örökítik meg, neked, te nagy hős, elég a gyulafehérvári templom sírboltjában az a kis hely, hová hült tetemedet helyezték; a te dicső alakod örökké élő szobor.

A hazaszeretet, becsületesség, hadvezéri nagyság örök mintaképe.

MÁTYÁS, AZ IGAZSÁGOS.

Hunyadi Mátyást királlyá választják.

Nehéz idők után, kívánjuk a nap sugarát; bánat feledtetője öröm, a háborgó nemzet elégtételt kívánt a gyalázatosan jutalmazott Hunyadi családnak.

Szilágyi Erzsébet, ez a nemesérzésű honleány, a legdicsebb hősnek özvegye, elvesztette édes, szép fiát, Lászlót; letépték anyai kebeléről a kisebbik fiút is, Mátyást.

Úgy kívánta az igazság, hogy a bánatos özvegy megvigasztalódjék.

Szilágyi Mihály, Hunyadi özvegyének bátyja, húszezernyi sereget gyűjtött s ez a sereg az önkényt csatlakozó köznemesekkel együtt negyvenezerre szaporodott, mire Pestre ért, hol az ország rendjei a fölött tanácskoztak, hogy ki legyen a király.

A nemzet nagyrésze csak arról akart tudni, hogy senki más, mint Hunyadi Mátyás.

Garai, Újlaki és a többi hatalmasok hallani sem akartak erről. Gyűlöltek a nagy hírré, nagy hatalomra jutott családot, no meg félték is Mátyástól, mert bátyja halálát - úgy gondolták - rajtok megbosszulja.

Nem ismerték a 18 éves ifjú érett eszét, uralkodói nagy tehetségét.

Míg az urak hosszadalmasan tanakodtak, Szilágyinak vitézei, kik a befagyott Duna jegén türelmetlenkedtek, megunták a hiábavaló ácsorgást s valamelyiknek eszébe jutott, hogy elkiáltsa:

- Éljen Mátyás király!

Míntha ágyúk torkából lőtték volna ki ezt e kiáltást, úgy bömbölt végig az utcákon. A polgárok harsányan tovább adták és az egész város zengett-zúgott az új király nevéből.

A diákok hevenyében készült verset énekelve járták be a várost, így hangzott az ének:

*„Mátyást mostan választotta
Mind az ország királyságra”*

Meghallották a tanakodó urak is. Nem használt már Újlakiak és Garaiak ellenkezése semmit, bele kellett nekik is kénytelen-kelletlen nyugodniuk.

Azért fényes követség indult Mátyás után Prágába, hogy kiváltsa őt Podjebrád fogságából s haza hozza nagy diadalommal.

Podjebrád 60 ezer aranyért kiadta Mátyást s azon kívül eljegyezte vele Katalin nevű leányát.

Így lett Hunyadi János ifjabb fiából magyar király.

Mátyás megmutatja, hogy királynak született.

Mátyás mellé, míg eléri a férfikort, öt évre kormányzóvá Szilágyi Mihályt választották meg.

Ez a jó öreg, vitéz katona volt, de az ország kormányzásához semmit sem értett s így az önálló, korán érett Mátyásnak nemhogy segítségére lett volna, hanem őt még akadályozta. Emiatt első dolga volt Mátyásnak, hogy nagybátyját lerázza nyakáról, kinevezte őt beszercei gróffá s reá bízta az ország határának védelmét.

Bezzeg megszeppentek erre a Hunyadi család ellenségei. Gondolták magukban, ha Mátyás így bánik avval az emberrel, akinek trónját köszönheti, mi vár akkor rájuk, kik csak kényszerűségből egyeztek bele abba, hogy őt válasszák meg.

Nyomban összetanaktak Garai és Újlaki s Mátyás ellenében Frigyes császárt kínálták meg a koronával, annál is inkább, mert a magyar korona még mindig nála volt. Frigyes elfogadta s bejött egy sereggel, hogy magát megkoronáztassa és a magyar trónt, melyre amúgy is régóta vágyakozott, elfoglalja.

De bezzeg Mátyással nem lehetett olyan könnyen végezni, mint Frigyes császár gondolta.

Sereget küldött a pártütők ellen, s ez a sereg először ugyan megfutamodott, de Mátyás újabb csapattal támogatva, másodszor is a pártütők ellen küldé, hogy mossa le a gyalázatot: - és emberül kitett magáért, mert Frigyes császárt kiszorítá az országból.

Már ekkor megmutatta Mátyás, hogy milyen nagy esze van. Nem büntette meg a gyáván hátrálókat, hanem bátorságra tüzelte őket újabb bizalmával.

A legyőzött pártütőket sem fejeztette le kegyetlenül, mint hajdanában Zsigmond tette, hanem barátjaivá tette legdühösebb ellenségeit azáltal, hogy nekik nagylelkűen megbocsátott.

Ez az igazi királyi erény. A tizennyolc éves Mátyás uralkodói képességének legfényesebb bizonyítéka. A hős apának bölcs fia.

Mátyás félelemre tanítja a törököt.

Mohamed nem felejtette el a nándorfehérvári nagy gyalázatot. Az a reménység éltette, hogy majd visszafizeti a magyaroknak kamatostul.

Egyelőre megelégedett avval, hogy a déli tartományokat: Havasalföldet (ez volt a mai Oláhország) és Boszniát háborgatta. Mind a kettőnek fejedelmétől évi adót követelt, s a leg-erősebb várakat hatalmába kerítve, ismét fölötté veszedelmessé kezdett válni hazánkra nézve.

A sanyargatott fejedelmek Mátyáshoz fordultak segítségért és a vitéz ifjú király elhatározta, hogy a Frigyes-től drága pénzen kiváltott szent koronát addig a fejére nem teszi, míg a törököt emberségre nem tanítja.

Hadd tudja meg a török, hogy Mátyás méltó fia a nagy Hunyadi Jánosnak.

Előbb Havasalföldet tisztította meg a töröktől, azután a Boszniában levő török várakat foglalta egyenként vissza, a törökök halált megvető vitézsége nem használt semmit, szemben Mátyásnak hadvezéri lángeszével.

Ő nem bírta a győzelmet nyílt csatára, mint atyja, hanem előbb kipuhította az ellenség gyengéjét s katonáit lehetőleg kímélve bocsátkozott harcba. Mátyás azt tartotta, hogy többet ésszel, mint erővel.

Mohamed csakhamar tapasztalhatta, hogy az ő hódító kedvének akarva-nemakarva meg kell csapannia, mert a magyarok királya félelmes ellenfél.

Mikor a törökkel végezett Mátyás, diadallal tért haza, hogy magát megkoronáztassa.

Trónralépte óta hat év telt el, e szerint csak 1464-ben tették fejére szent István koronáját. Eddigélé királyi vérből származottak viselték a koronát, az egyetlen Aba Samu kivételével. Mátyás az első király hazánkban, kinek az apja köznemes sorsból emelkedett az ország főurai közé.

Molnárlegényből hadvezér.

Hallottátok-e hírért a rettenetes Kinizsi Pálnak?

A két karddal viaskodó, törököket holtra ijesztő, óriási erejű Kinizsiről hadd mondjak el egy történetet.

Mátyás király úgy ismerte először, mint molnárlegényt. Malomkövet emelt fel, tele zsákokat dobált fél kezével.

A magyar király azt mondta neki:

- Csapj fel öcsém katonának. Ekkora erőt nem hiába adott neked az Isten.

Besorozta a fekete seregbe. Itt Kinizsi Pál megbecsülte magát. Acélizmú kezében gyilkos szerszámmá lett a kard. Vakmerősége tetszett a vezérnek, vitézsége mind feljebb-feljebb juttatta, mert elmondtam én már, hogy a magyar király az érdemet jutalmazni szokta.

Kinizsi Pálból temesi gróf és vezér lett.

Történt pedig 1479-ben, hogy a török császár, az elkeseredett Mohamed, beküldötte Erdélybe Ali nevű vezérét nagy sereggel, hogy ártson, amennyire árthat a magyar királynak, mert csak nemrégiben is egy szép seregét tette tönkre Mátyás az alvidéken.

Báthori István volt Erdélynek a vajdája, vitéz férfiú és jó hazafi. Kevés volt a katonája, azért odaient Kinizsi Pálhoz, a temesi grófhhoz, hogy jöjjön segítségére.

Nagy, véres csata fejlődött ki Báthori és Ali serege között a Kenyérmezőn, nem messze Gyulafehérvártól. Sok volt a török, kevés a magyar, vitéz mind a kettő.

Báthori a csata hevében buzdította lankadó vitézeit, míglen gyilkos golyó oldalába fúródott s a jeles vitéz lebukott a lováról. Megzavarodott a sereg s már-már futásnak eredett; a győzelem biztos tudata örömmujjongásra készítette a törököt.

De íme, a szomszéd halom tetejéről hadikürt harsan meg. Száguldó lovasok követnek egy embert, kinek a szemében irtózatoss harci tűz lobog. Két hatalmas kardot forgat két kezében s oly ellenállhatatlan erővel támadja meg a törököt, hogy nincs emberi erő, mi őt feltartóztatja.

Borzadva ismerik fel: Kinizsi Pált. Az a két fene kard utcát nyit a törökök sűrű tömegében. Haldoklók, széthasított fejű janicsárok fekszenek a halál-utcájában. Megszállja az elfáradottakat is újabb erő s a küzdelem megújul, mintha csak most kezdődne a csata.

Nem tart sokáig. Menekül vad félelemtől sarkalva a török. A tágas mezőn pedig tömérdek halott fekszik. Minden elesett magyarra jut tíz török.

Ez volt a kenyérmezei diadal.

A véres csata után nagy áldomás következett, így volt szokásban már az ősmagyaroknál is.

Asztalokat raknak a törökök hűlt teteméből s az öblös kupákat ürítik a haza jólétére, a haza ellenségeinek vesztére.

Majd a tárogató hangja mellett jókedvű legények szilaj táncra kerekednek és rakják a toborzót. Nézi Kinizsi, nézi egy ideig. Fellobban benne is a vér, hadd táncoljon jókedvű vitézei között a vezér is, középre áll, majd odakiált a vitézeknek, hogy hozzanak egy jól megtermett törököt, hogy egyedül ne járja.

Fogai közé veszi ruhájánál fogva és eljárja tüzesen a diadalmi toborzót.

Az a török, mikor csatába indult magyart ölni, nem gondolta, hogy őt Kinizsi nemcsak életében, de holtan is megtáncoltatja.

Mátyás megfizet Frigyes császárnak.

Nem volt a magyar királynak olyan állhatatos, alattomos ellensége több, mint Frigyes, német császár.

Háborúra biztatta a cseh király ellen, de azt amit ígért, nem teljesítette, pedig az ő érdekében harcolt Mátyás. Agyarkodott ellene a pártütő főurakkal, szerette volna Mátyást kitudni az uralkodásból s mikor látta, hogy ebbéli reménye nem valósulhat, akkor hosszas huzavona után rengeteg pénzt kívánt Mátyástól a magyar koronáért, mely nála zálogban volt.

Mikor Mátyás a törököt lépésről-lépésre szorongatta s már azon gondolkozott, hogy Európából végképpen kiűzze, a jó Frigyes császár hazánk nyugati határát pusztította. Mihelyt visszatért Mátyás országába, Frigyes rögtön visszahúzta macskakarmait és készen volt a simogatásra.

Alattomos, irtózatosan fősvény, kapzsi és gyáva volt Frigyes. Legkedvesebb foglalkozásnak tekintette a zavarosban való halászást.

Mátyásnak is kifogyott a türelme. Elhatározta, hogy azt a sok adósságot valahára lefizeti Frigyesnek. Megtámadta országát s a tartományokat egymás után elfoglalta. Utoljára került a sor a fővárosra: Bécsre.

Megijedt Frigyes. Kapkodott fűhöz-fához, kérte a pápát, hogy engesztelje ki Mátyást. Mátyás azt mondta, hogy ő visszaadja Frigyesnek a tartományokat, ha 700 ezer arany hadisarcot fizet.

Ennek az óriási összegnek hallatára égnek meredt a fősvény Frigyes minden hajszála. Dehogy tudott volna ő annyi rengeteg aranyat másnak, no meg éppen Mátyásnak, odaadni.

A magyar király folytatta a harcot.

Körülvevé a jól megerősített Bécs városát s ő maga megjelent a tűzerek között, mutatta, hogy melyik részét lőjék. Egy alkalommal hadi sátorába tévedt egy ellenséges bomba, a kíséret megrémült, de Mátyás megtartotta lelki bátorságát.

Csak annyit mondott, hogy úgy látszik, a németeknek van még puskaporuk. Ennivalójuk biztosan fogyatékán van.

Ekkor történt - a krónikáirók- szerint - hogy Mátyás király egy szép napon eltűnt a táborból.

Senki sem tudta, hogy hova lett.

Az nap egy nagy orrú sváb paraszt tört kereket hajtva maga előtt kiabált a bécsi kapu előtt, hogy eresszék be, mert eltört a kereke s az útszélén hagyott egy szekér lisztet, azt szeretné a várba belopni, ha ugyan sietősen megcsinálják benn a kerekét.

A nagy orrú sváb parasztot beeresztették.

Míg a tört kereket csinálta a mester, a sváb parasztnak elmesélték a szegény bécsiek, hogy majd meghalnak éhen. Már egérhúsrá vetemedtek, kenyeret drága pénzen is alig lehet kapni.

A nagy orrú sváb parasztot este felé kibocsátották a várból megigazított kerekével s még szívére kötötték, hogy hozza minél előbb a lisztet.

Úgy is beszélnek, hogy az egyik őr nagyot ütött a hátára s azt mondta: „Eredj te, akkora orrod van, mint a magyar királynak”.

És csakugyan éppen az az orra volt, amelyik Mátyás királyé, mert ő maga volt.

Néhány nap múlva kitűzték a bécsiek a fehér lobogót, követséget küldöttek Mátyás királyhoz és Frigyes császár székvárosába nagy diadallal bevonult a magyar sereg.

Így fizette meg Mátyás király régi adósságát.

Milyen uralkodó volt Mátyás király?

Mátyásnak a természettől csodálatos éles esze volt. „Hét éves korában - úgy mondják - már apja helyett levelet írt a pápának. Hét nyelven beszélt s nagyratörő lelkében jó előre támadt az a kívánság: ha belőle király lenne, mi mindent tudna ő alkotni.

Király lett és sokat alkotott.

Mint hadvezérnek szüksége volt kitűnő seregre; felállította a legyőzhetetlen fekete sereget.

Mint uralkodónak szüksége volt jó törvényekre; összehívta gyakran az országgyűlést, alkotott törvényeket, amelyek a királyi tekintélyt ismét helyreállították, a főurak mindenhatóságát megszüntették, az adófizetést nemcsak a nép, hanem a nemesség kötelességévé tették.

Minő igazságszeretet nyilatkozik ebben is!

Ha a nemesség nem köteles az ország határán túl harcolni, akkor fizessen adót a fekete sereg fenntartására.

Megérte a nemzet ismét azt, amitől Nagy Lajos ideje óta úgy elszokott, hogy a magyar király meglátogatta a béke napjaiban hű népét. Majd íródiák, majd vadász, majd egyszerű paraszt képében utazgatott. Kipuhátolta a nép panaszát, kikérdezte, hogy az urak nem sanyargatják-e, hogy a bírák igazságosan ítélnék-e?

Beszéltek róla sok-sok apró történetet.

Miképpen volt vendége egy öreg juhásznak, azután hogy vendégelte meg ő az öreg juhászt budai palotájában. Hogy a kolozsvári bíró miképpen kényszerítette őt favágásra és fizetett neki botütéssel: - no, de meg is adta az árát.

Miképpen dolgoztatta meg a kényes főurakat a gömöri szőlőhegyen s mikor már nem bírták tovább a munkát, oktatta őket, hogy becsüljék meg a földmívest, mert aki őket táplálja ilyen keserves munkával, az megérdemli, hogy becsüljék.

Ezek és hasonló történetek jártak szájról-szájra. A nép tódította, nagyította és senkiről olyan szívesen nem beszélt jót és dicséretet, mint a magyar királyról.

Arról a Mátyásról, akit ekeszarva mellől hívtak a trónra, aki teljes életében az igazságot szolgálta, a gőgösöket megalázta, az ártatlanul szenvedőket megvigasztalta, aki maga volt a megtestesült igazságszeretet.

A budai fényes palota.

Káprázatos fényű volt Mátyás király palotája. Olaszföldről hívott képfaragók, építőmesterek fáradoztak rajta. Aki ebbe a palotába belépett, tudta, hogy a magyar király szereti a művészetet, hogy a király ízlése finom és nem sajnálja a pénzt attól, ami igazán megérdemli.

Annak a nagy hatalomnak és hírnek, melyet Mátyás egész Európában kivívott magának és nemzetének, külsőleg is méltó kifejezése volt a budai palota. Márványfalak, aranyozott szobrok, szökőkutak, nagy ügyességgel kirakott padlók ragadták meg a szemlélő figyelmét. A nagy trónteremben fogadta Mátyás idegen országok követeit. Egyébkor egyszerűen járt, de ha királyokkal, avagy királyok köveivel állott szemben, akkor bámulatba ejtette ragyogó öltözetével, kíséretének pompájával a vendéget. Mondják, hogy egyszer a török császár köve merő bámulattól nem tudott szóhoz jutni.

Ennek a palotának legfőbb ékessége az a rész volt, hol magas polcokon bársonyba kötött, ezüst- és aranykapcsokkal díszített könyvei állottak.

Ötezer pompásabbnál-pompásabb kötésű könyv állott sorjában. Akkor tömérdek pénzbe került s még a királyok között is csak a leggazdagabbak tehettek szert ennyi könyvre.

A könyvnyomtatás mesterségét csak akkor találták fel, a könyveket tehát íratni kellett. Az íródiákok hosszú évekig görnyedtek nehéz munkában, míg egy könyvet lemásoltak.

Mátyás király egy sereg íródiákot tartott udvarában, akik könyvek írásával foglalkoztak. Évenként harminchármezer aranyat költött erre a célra.

Nem azért íratott könyveket, mert cifraságnak tekintette, hanem azért, mert szerette a tudományt, szívesen olvasgatott. Olaszországból behívott tudós férfiakat: Vitéz Jánost, Czezinge Jánost udvarába gyűjtötte, velük társalgott, tudományos dolgokról beszélt, mert ő maga is fölért egy igazi tudóssal.

Micsoda nagy ember! A csatában lángeszű hadvezér, vakmerő hős; az uralkodásban bölcs, méltósággal és mérséklettel teljes; a tudósok között tudós; az egyszerű nép között jókedvű íródiák. Reá illik a római pápának mondása:

- Királyok királya.

És ennek a dicső uralkodónak, ki alatt a sokat szenvedett Magyarország aranykorát élte, oly korán kellett sírba szállania! Harminckét évi uralkodás után, alig 50 éves korában halt meg a hatalmas király.

Megmérhette-e a nemzet e nagy veszteséget? Azok, akik a végső nyugalomra kísérték porhüvelyét, nem látták-e e kialvó nap után a nagy sötétséget, mely hazánk egén támadt?

Szegény köznép, neked volt talán a legtöbb okod őt siratni. Gyámolod kidúlt. Hányszor fog még unokád unokája is sírva felsóhajtani :

- Meghalt Mátyás király, oda az igazság!

V. rész

Egy nagy, de szerencsétlen uralkodó!

II. József az egyedüli uralkodó volt hazánk trónján, aki nem koronáztatta meg magát. A magyarok „kalapos királynak” nevezték, az emlékezet úgy tartotta fenn nevét, hogy ő önkényes, alkotmánytaposó, jogot és törvényt tisztelni nem akaró ura volt Magyarországnak.

Mit szól a történelem, hallgassátok.

József fiatal éveiben sokat tanult, - még többet gondolkozott, majd álnév alatt beutazta Európának nevezetesebb országait, hogy tapasztalatot szerezzen. Úgy is, mint embernek, úgy is mint uralkodónak, nagy szüksége volt tapasztalatra.

Olvasta angol és francia írók munkáit, azok pedig új gondolatokat terjesztettek. Arról beszéltek, hogy egyenlő jog kell minden embernek, nem szükséges annyi kolostor, hol a barátok henye életet folytatnak. Az uralkodók legfőbb gondja legyen népeik boldogítása.

Sok ilyen könyvet olvasott a királyfiú s lelkében, mely tele volt nemes tűzzel és minden szép és jó iránti fogékonysággal, már korán gyökeret vert az az elhatározás, hogy mihelyt anyja nagy birodalmát öröklí, minden erejével megvalósítja mindazt, ami felé szíve vonzotta.

Egyé teszi sok országból álló birodalmát, egy nemzetté a különféle nemzeteket, egyforma törvényt szab nemesnek és jobbágnak, újra szervezi a hadsereget, eltörli a fölösleges szervezeteket, művelté és boldoggá teszi minden alattvalóját, de egyúttal növelni fogja családjának a hatalmát is.

II. József avval kezdette meg nálunk uralkodását, hogy írt az ország rendeinek, megígérte, hogy ő is tiszteletben tartja a törvényeket, nem bántja a jogokat és kiváltságokat. Hanem a koronázásról, a királyi esküről szó sem volt József leiratában.

Miért nem koronáztatta meg magát?

Mert a koronázás előtt esküvel kellett a magyar királynak fogadnia, hogy megtartja az alkotmányt, József pedig éppen ezt az útjában álló alkotmányt akarta megsemmisíteni. Hogy esküjét majdan ne kelljen megszegni, azért nem gondolt a koronázásra.

Az aggódó nemzet nem magyarázta jóra.

Országgyűlésről szó sem volt; mint Mária Terézia alatt, úgy most is Bécsből jövő rendeletek kormányozták hazánkat.

Az elfajult főnemesség kényelmesen élt bécsi palotáiban, dehogy botránkozott volna meg ezen a csekélységen!

És aztán évről-évre jöttek az országot megdöbentő újítások, ellenére törvénynek, alkotmánynak, nemzet akaratának.

Egyik rendelet kimondotta, hogy szabad írni mindenkinek tetszése szerint: ez a szabad sajtó.

A másik rendelet szabad vallásgyakorlatot engedett a protestánsoknak, amiért oly sok panasz keserítette el kétszáz esztendő óta az ország lakóit.

Majd a harmadik rendelet is leérkezett.

Eltörölt 134 kolostort, javaikat elvétette és ebből újabb plébániák fölállítását, tanítók fizetésének a javítását határozta el. A népnevelés neki még inkább szíven feküdt, mint anyjának.

A felsőbb iskolákról sem feledkezett meg. Ahhoz értő férfiakat bízott meg, hogy a közoktatást figyelemmel kísérik, iskolai felügyelőket nevezett ki, akiknek kötelessége volt meglátogatni a kerületükben levő iskolákat és jelentést tenni mindarról, amiket tapasztaltak.

Még tovább ment.

Alattvalóit mind egyformán szabaddá akarta tenni; nemes, nem nemes, főpap egyaránt adót tartozott fizetni: egyforma jog, egyforma kötelezettség, ezt tartotta ő igazságosnak.

Arról megfeledkezett József, hogy hazánk alkotmányos ország volt, nem olyan tartomány, mint a többi, melyeknek ő feltétlen ura és parancsolója lehetett. A magyar nemzet csak olyan föltétellel ismerte el a Habsburgok jogát a magyar trónra, ha mindig tiszteletben tartják a nemzet ősi alkotmányát és mint független országot törvényei szerint kormányozzák.

Ehhez a csaknem nyolcszáz esztendő jogához úgy ragaszkodott a nemzet, mint életéhez, tudta, hogy enélkül megsemmisül.

József nem akarta elismerni a magyar nemzetnek jogát és császári mindenhatóságának érzetében lábbal tiporta, azt hívé, a cél, melyért küzd, magasztos, az eszközt - még ha törvénytelen is - fel kell használnia.

A főnemesség is fölriadt abból az édes semmittevésből, melybe Mária Terézia alatt temetkezett. A középnemesség zúgott, a vármegyék közül többen kereken megtagadták az engedelmességet és József rendeleteit törvényteleneknek tekintve, félrevetették.

Zúghatott az ország, a bátor újító továbbhaladt megkezdett útján.

1784-ben elrendelte, hogy a magyar szent koronát vigyék fel Bécsbe s ott tegyék a kincstárba.

Azt a szent koronát, melyet nyolcszáz éven át legdrágább kincsül őrzött a nemzet, melyet tömérdek pénzen váltott ki, hahogy idegen kézbe került, mely Szent István dicső homlokát érintette és záloga volt a magyar alkotmánynak: íme Bécsbe viszik, mint értékes régiséget.

Följajdult a nemzet, nőtt az elégtelenség, méltatlankodásból harag lett.

Nem térítette vissza útjáról semmi Józsefet.

Újabb rendelet jött:

- Minthogy a magyar nyelv nem elég kiművelt arra, hogy a törvénykezés meg a közigazgatás e nyelven történjék, az eddigi latin helyett, a német legyen az állam nyelve. Ezért minden hivatalos viselő ember tartsa kötelességének három év alatt a német nyelvet megtanulni, ha nem tanulja meg, elveszti hivatalát. Az iskolákban mindenütt kell a német nyelvet tanítani.

Megdöbbsent a magyar nemzet. Sok száz esztendő mulasztása jutott eszébe: az édes anyanyelvnek, a szépen csengő magyar nyelvnek elhanyagolása.

Köszönjük, József, hogy figyelmeztettél reá. Rajta nemzet, tedd jóvá a mulasztást! Légy büszke az édes magyar szóra, dobjátok le magatokról elkorcsosult főurak az idegen maskaröltözetet: háromszögletű kalapot, térdigérő bugyogót, csattos cipellőt, hátul farkba összecsavart, beporozott hajjat! Elő a régi, szép magyar ruhával, melynek őseink több becsületet szereztek, mint ti az udvari divattal.

Ugyanebben az évben elrendelte József, hogy a népet össze kell írni, a házakat meg kell számozni, a földeket mind föl kell mérni, hogy annak arányában vessék ki az adót mindenkire.

Most jött az utolsó, az alkotmányt alapjaiban felforgató rendelet:

- Nincs többé vármegye. Az ország feloszlik tíz kerületre s ezeknek kormányzására királyi biztosokat küld ki József.

Eddig a vármegye akasztotta meg újításait. A vármegye volt az ősi alkotmánynak utolsó és legerősebb bástyája.

Íme, ennek a bástyának lerombolására jött a legújabb rendelet.

Makacská lett a magyar, jogának tudatában dacolt Józseffel, kijelentette, hogy amit rendeletek útján parancsol, azt az alkotmányos nemzet nem tekintheti szentnek, mert nálunk a király akarata csak úgy szent, ha az országgyűlésen a rendek a nemzet nevében elfogadják.

Olyan volt a nemzet hangulata, mint a fölzavart hangyaboly. A sok újítás, ha jó is volt, gyűlöletessé vált egyformán a nemzet előtt. Nem királynak, hanem zsarnoknak tekintették Józsefet s a nemzet megfeszíté minden erejét, hogy sehol ne érvényesüljön a kalapos király akarata teljesen.

Ezalatt pedig József, mint Katalin orosz cárnőnek szövetségese, szerencsétlen háborúba keveredik az erejefogyott törökkel. Új szervezetű hadserege e többé már nem félelmes ellenséggel sem bír, megveri a török, míglen az öreg Laudon, a kipróbált ügyességű hadvezér veszi át a hadsereg vezérletét. Ekkor visszahátrál a legyőzött török.

Belgiumban lázadás üt ki József újításai miatt, nálunk az elégedetlen nemzet megtagadja Józseftől a hadviseléshez szükséges katonát és gabonát, József erőszakkal hajtja be s emiatt tetőpontra hág az elkeseredés. Több megye eltörli vakmerően az újításokat és kemény hangon sürgeti, hogy térjen József a törvényesség útjára, hívjon össze országgyűlést.

Az európai fejedelmek közül többen pártját fogják a töröknek és háborúval fenyegetik Józsefet. Itt kezdődik az erős akaratú uralkodónak bukása.

A mértéktelen szellemi és testi munka megtörte erejét, a sok keserű csalódás megtörte lelkét. Eliszonyodva látja, hogy minden ellene fordult, hogy tíz esztendei fáradsága mind hiába volt. Jót akart tenni és magára zúdította népeit. Ekkor tűnt ki ennek a nagyeszű uralkodónak tiszta szándéka, lelkének magas szárnyalása. Mit tett?

Egy tollvonással megsemmisítette minden újítását, kettőnek a kivételével: amit a vallás szabad gyakorlatára és a jobbagyság sorsának javítására tett. Ezt a kettőt érvényben hagyta.

Megígérte a nemzetnek, hogy országgyűlést fog összehívni, a koronát visszahozatja Magyarországra és meg fogja magát koronáztatni.

Elkésett. A halál jobban sietett, mint ő. Előbb kioltotta életét, hogysen ígérését, mely őszinte volt, beválthatta volna.

Szomorú gondolatok szállják meg az embert ez eltévesztett élet történetének olvasásakor.

Jó volt, nemes volt, emberszeretet vezérelte, népe boldogságáért fáradozott, de nem gondolta meg, hogy a nemzetnek van múltja, vannak kegyelettel őrzött emlékei, szent jogai és ezeket egy önkényes rendelettel megölni nem lehet. Ő tíz esztendő alatt akarta megtenni mindazt, mire egy-két emberöltő kell. Mint ember legnagyobb a Habsburgok között, mint uralkodó leg-szerencsétlenebb. Mikor haldokolt, ez vala utolsó kívánsága: - írjátok síromra: „Itt nyugszik egy fejedelem, aki jó és tiszta szándokai mellett is elég szerencsétlen vala látni, hogy tervei hajótörést szenvednek”.

SZÉCHENYI ISTVÁN,

a legnagyobb magyar megalapítja a magyar tudós társaságot.

A Metternich-kormány szegénnyé tette Magyarországot, a francia háborúk rengeteg áldozatba kerültek, de azért újabb nagy adóra és katonára volt szükség, mert keleten háború volt keletkezében.

A mindenható miniszter a király nevében újabb áldozatot követelt a nemzettől, de ez már sok volt a megyéknek, zúgolódni kezdettek, majd Barsmegye példájára kereken megtagadtak mindent, s a Bécsből jövő rendeletnek nem engedelmeskedtek, mert ez alkotmányos törvényellenes. Metternich erőszakhoz nyúlt, az erőszak még makacsabbá tette a nemzetet s oly általánossá lett az izgatottság, zúgolódás, hogy Metternich megijedt s azt tanácsolta urának; hirdessen Magyarországon országgyűlést, mert evvel a keményfejű néppel nem lehet másképpen bírni.

Így nyílt meg az örökké nevezetes 1825-iki országgyűlés.

Huszonöt év óta várták a hazafiak, mert Ferenc csak azért tartott koronázása után egyszer-kétszer országgyűlést, hogy a háború folytatásához szükséges pénzt és katonát megszavaztassa az ország rendivel, aztán nyomban be is rekesztette, mert arra nem volt szüksége, hogy a nemzet újításokról tanakodjék, amint ezt már II. Lipót alatt megcselekedték. Mire való lett volna Metternich akkor? 1825 november 3-ikán történt, amit alább elmondok. A pozsonyi kerületi gyűlésen arról tanakodtak az egybegyűlt magyar urak, hogy föl kellene állítani egy Tudós Társaságot. Ennek a tudós társaságnak legelső feladata volna a magyar nyelvet művelni, érdemes munkák írása és a régi magyar nyelvnek tanulmányozása által.

Sok épületes és okos dolgot elmondottak ott, de mikor arról volt a szó, hogy honnan veszik a társaság alapításához a szükséges pénzt, bezzeg elakadt mindenki.

Volt a tanácskozó urak között egy huszárcapitány is. Ő nem sokat beszélt, míg az urak vitatkoztak, csak akkor szólalt meg, mikor mindenki elakadt. A délceg huszárcapitány így szólott: - Én is magyarországi nagybirtokos vagyok, azért van jogom szót emelni. Ha egy társaság alakul, mely a magyar nyelvet műveli, én arra a célra felajánlom egy évi jövedelmeimet, ami kitesz 60 ezer forintot.

A lelkesítő példát többen követték és meg volt alapítva a Magyar Tudós Társaság.

A huszárcapitányt: gróf Széchenyi Istvánnak hívták.

Íme a gondviselés által küldött óriás megjelent. Az újjászülető magyar nemzetnek Messiása.

Első cselekedete áldozat: nem ékes szó, hanem ékesebben szóló tett. Amiket azután tett, arról szóljanak a történelemnek következő fényes lapjai.

Széchenyi készül a nagy munkára.

Bécsben született 1791-ben. Apja német szellemben nevelteté, mert a Széchenyi család is Bécsbe költözött Mária Terézia idejében.

Katonává lett s már 14 éves korában részt vesz a franciák elleni háborúban. Víg élet volt a katonaelet olyan emberre nézve, akinek volt ősi neve, nagy vagyona, sok kívánsága, örömek után való sóvárgása. Mit törődött volna a haza bajával, aki nem értette meg a hazai nyelvet, a nemzet keserveit, ha magyar volt is?

De Széchenyi István érezte, hogy magyar, s idegen földön is elfogta a vágy az otthon után. A hadi élet hiábavaló örömeitől nemes szíve elundorodott; érezte, hogy a szíve iszonyúan üres, tenni unszolta legyőzhetetlen vágy, tanulásra kényszerítette egy belső sugallat.

Kezdett mindenek előtt magyarul tanulni. Hogy nem tudott, nem az ő bűne volt, hanem a koré. Azután tanult egyebet, minek hiányát érezte és tapasztalatokra vágyott. Beutazta Európa nagyobb országait és jól megfigyelte, miket ott tapasztalt.

Mikor visszatért hazájába tapasztalatokkal gazdagon és látta, hogy az ő nemzete mennyire elmaradott a világtól: akkor egy szent feladatot tűzött ki életcélul és ez a cél Magyarország megmentése volt.

Széchenyi fölrázza a nemzetet.

Miért akart megtanulni Széchenyi magyarul? Miért tanult oly sokat? Miért járt be annyi országot?

Magyarul tanult, mert szégyenlette, hogy nemzete szép nyelvét nem érti tökéletesen, azért tanult olyan sokat, hogy megértse idegen nemzetek műveltségét, azért járt be annyi országot, hogy példát lásson, melyre nemzetét figyelmessé tegye.

Íme a főúr, kinek a kényelem örökölt java; ír serényen, megtoldja a rövid nappalt a hosszú éjszakával és ír - könyvet. Nem egyet, hanem sokat.

Ezek a könyvek az ő teremtő lelkének apostoli levelei. Ezek a könyvek fölrázzák majd a nemzetet és fülébe rettentő igazságokat mennydörögnek. Mint az álmából fölriasztottnak, hideg borzongás fog végig futni hátán a nemzetnek és a tovább olvasástól elmegy minden kedve. Hadd szóljanak a könyvek, hadd beszéljen a nyers, irgalmatlan igazság; a beteg nemzetnek orvosság kell, az orvosság néha oly keserű, de visszaadja a testi épséget.

Azt mondta Széchenyi ezekben a könyvekben, hogy a magyar nemzet szegény, tudatlan, műveletlen, elfogódott, tunya. A múlton rágódik, a múlttal oktalanul dicsekedik, haladni nem akar, a jövőre nincs gondja, pedig, ha evvel nem gondol, a halál vár reá.

Kemény szavak, éles kés mindenik szó, mely a nemzet büszkeségét rettentően sértette.

De azt is mondta Széchenyi ezekben a könyvekben, hogy aki szegény, abból lehet még gazdag; a tudatlannak, ha tanul, megnyitja elzárt kapuit a népet boldogító tudomány; a műveletlen lélek, ha jó példa után indul, lassankint hozzá simul a nemes, szép és magasztos gondolatokhoz; a tunyaságot föl kell váltania hangya szorgalommal; a múltnak hagyjon békét a magyar, mert régi idők dicsősége meg nem menti az elpusztulástól, nem a múltra, hanem a jelenre s aztán a jövőre kell a nemzetnek tekintetét vetnie; a múlt a kegyeleté, a jövő a nemzeté; Magyarország nem volt, hanem lesz. Minő beszéd volt ez! Múltat legyalázó, nemzeti önértetből gúnytűző beszéd, mely a büszke magyarok vérét felforralja és felbőszíti a könyvek írója ellen. De még egyebet is mondott Széchenyi ezekben a könyvekben. Szépen sorjában kimagyarázta, hogy mi módon lehet Magyarország gazdag, miképpen kell tanulnia és művelődnie, hogy ne legyen oka pirulni idegen nemzetek előtt, miképpen kell hozzálátania a nagy munkához, mely alapjait rakja le az új Magyarországnak, melynek - ha a nemzet tovább akar élni - meg kell lennie.

A németnek van Béce, a franciának Párisa, az angolnak Londonja, és minden valamirevaló nemzetnek van díszes fővárosa, csak a magyarnak nincs egy piszkos, rendetlen, elhanyagolt Pestjénél, omladozó Budánál egyebe.

Főváros kell, hol ronda utcák helyett paloták emelkedjenek. Az ország főurai a fővárosba költözzenek és minél gyakrabban találkozzanak egymással, alakítsanak társalgó-köröket, kaszinókat. Nem csak a főuraknak, nemeseknek, hanem az ország minden városában kell társalgókör, hogy épületes dolgokról tanakodjanak a polgárok. A gazdáknak is egyesülniük kell, hogy egymást oktassák, közös erővel munkálkodjanak a haza javára, Buda és Pest között hitvány csolnakokon juthat át csupán az ember, ide díszes híd kell, olyan híd, mely méltó büszkesége legyen az ország fővárosának és hathatós előmozdítója a közlekedésnek.

Elő kell segíteni a magyar ipart, hogy az lassanként kiszorítsa az osztrák és cseh gyártmányokat. Amely országban elhanyagolják az ipart, onnan rengeteg pénz szivárog ki idegen földre.

A kereskedelemnek roppant nagy akadálya az, hogy sem vízi, sem szárazföldi utaink nincsenek. Rakoncátlan a Duna, Tisza. Ezeket minél előbb korlátok közé kell szorítani, hogy az újonnan épülő hatalmas gőzhajók vígan füttyülve szeldeljék hullámaikat. A Vaskaput sziklás torlaszaitól meg kell szabadítani, hogy kereskedelmünk a keleti országokba akadály nélkül történjék.

Híres, jó faj lova van a magyarnak. Nem kell elhanyagolni, hanem alakuljanak egyesületek, melyek a lótenyésztés ügyét karolják fel. Évenként lófuttatásokat kell tartani és meg kell jutalmazni az olyan gazdát, kinek a lova kiválik a többi közül.

Ezeket írta meg a nagy Széchenyi híres munkáiban.

Mind új dolgok voltak nálunk ezek s ma már mindenik megszokott, csaknem félszázad óta.

A nemzet megriadt, majd eszmélni kezdett s mikor látta, hogy a nemes gróf nemcsak jó tanácsot adni, nemcsak gúnyolódni, hanem dolgozni, fáradni is tud, akkor megindult a munka. Lassan, nehezen, de megindult és az új Magyarország alapköveit kezdték lerakni.

Széchenyi munkája.

Az a munka, amit Széchenyi végezett, emberi erőt meghaladó volt.

A vele ellenkezőkkel hevesen vitatkozott, az ingadozókat meggyőzte, a vele érzőket közös célra egyesítette. Ki nem fáradott beszédben, munkában; éjjelét a töprengés, tervelés, nappalát a közügyben való fáradozás töltötte be. Tudta, hogy az újítások nem haladnak gyorsan előre, ismerte jól az akadályokat, de nem riadt vissza semmitől. Ha barátai elfordultak, ha avval vádolták, hogy ő csak népszerűsége vágyakozik; mosolygott felette.

Népszerűsége nem úgy szoktak jutni, hogy a keserű igazságot szemébe mondják a nemzetnek, hanem úgy, hogy gyarlóságait leplezgetik, erényeit túlságosan magasztalják.

Széchenyit minden józan gondolkodású magyarnak tisztelnie kellett, mert meg volt mindenki győződve, hogy ő a legtisztább, legnemesebb hazaszeretetből cselekszik.

Neki nem kellett gazdagság, cím, rang, mert megvolt mindene, kitüntetésre sem vágyott, mert az ő nemes szívének leghőbb vágya a nemzet jóléte vala.

Ha eszméi megvalósultak és milliók vették hasznát: az volt az ő boldogsága.

Milyen szeplőtelen tisztaságú jellem! Az is, aki vele nem értett egyet, meghajolt előtte. Kossuth, a nép bálványa, Széchenyinek legnagyobb politikai ellenfele, őt a „legnagyobb magyar”-nak nevezte. Úgy is hívták: „a nemzet napszámosa”.

Mind a két nevet megérdemelte. Az újjá teremtett Magyarország legdicsebb férfiú, minden időknek legtisztább lelkű hazafia ő.

Annak a csodálatos erőnek egyik megtestesülése, melyet a magyar nemzet ezeréves történetében nyomról-nyomra keresünk. A hazaszeretet, a nemzeti érzület, a komoly munkásság óriása. Földarabolta lelkét, hogy jusson minden magyarnak belőle, kimerítette felséges agyát, hogy milliók osztozzanak gondolatain, testileg-lelkileg megtörve, mint tébolyult agg fejezte be pályafutását.

Ó nemzetem, vond be ennek a férfiúnak emlékét a soha ki nem alvó szeretet fénysugaraival! Ha elcsüggeszt az élet küzdelme: jusson eszedbe a legnagyobb magyar, kinek megzavarodott elméje is munkába temetkezett és leggyötrőbb fájdalma a haza sorsa miatt volt. Az országnak van fővárosa, palotasorok hirdetik a félszázados óriási haladást. Tudósok, művészek bizonyítják, hogy a magyar utolérte a haladó világot, az új Magyarország méltó a régi, hős Magyarországhoz és a munkában megedzett nemzet fölött lebeg jó tündérként a nagy Széchenyi István halhatatlan szelleme.

KOSSUTH LAJOS.

Kossuth hírlapjai.

Pozsonyban gyűlt össze 1832-ben az országgyűlés. Erre az országgyűlésre egy zemplénmegyei 30 éves ügyvéd is eljött, mint távollevők követe.

Nem ismerték nevét, nem tudták micsoda ember, csak azt tudták róla, hogy ügyvéd. Nem volt magas termetű, csak közepszerű, szép, férfias körszakálla, beszélő kék szemei, nemes arcvonásai voltak.

Úgy hívták: Kossuth Lajos.

Összetoborzott jurátusokat és kiadott egy írott lapot, az „Országgyűlési Tudósítások”-at. Megírta, hogy miről beszélnek a követek, közbe-közbe hozzászólt ő is. Csupa tűz volt, amit ő mondott hozzá, aki olvasta, annak lángolt az arcája. Nem tett semmi rosszat, hiszen azt akarta, hogy minél több magyar tudja, miről tanakodnak a törvényhozók; az ő észrevételeiben csak azt a heves vágyat fejezte ki, mennyire szüksége van a magyar nemzetnek a haladásra.

És íme Metternich kormánya sietett, hogy Kossuth Lajos vakmerő hangját elnémítsa.

Betiltották, az írott újságot és az ifjak közül többet elfogtak. Az egyik ifjút: *Lovassi* Lászlót, várfogságra ítélték. Eszes, derék ifjú volt. Mikor a börtönből kieresztették és hazájába visszahozták, már eleven halott volt: megőrült.

Kossuth Lajos Pesten újabb lapot indított meg: a „Törvényhatósági Tudósítások”-at.

Mohón olvasta az egész nemzet. Kossuth neve országos hírré, emelkedett. A toll, melynek ő lelket, tüzet kölcsönzött, ismeretes lett az egész ország előtt. A százazrek kebelében szunnyadó érzés megnyilatkozása volt mindaz, amit Kossuth mondott.

Metternich kormánya itt is útjába állott. Betiltották ezt a lapját is, őt magát hűtlenségi pörbe fogták és 5 évi várfogságra ítélték.

Miért? A szabad szóért, szabad gondolatért. Egy ember a nemzet jogaiért fölemeli szavát a mindenható kormány ellenében és jutalma: fogság.

Ilyen volt a Metternich igazságszeretete. Kossuth a fogságban tanult idegen nyelveket: franciát, angolt. Mert nem tudja az ember, hogy idővel minek veheti még hasznát. A fogságból két év múlva kiszabadult, mert a kormány nem mert ellenkezni a mindinkább hatalomra jutó reformpárttal.

Ekkor megindította a „Pesti Hírlap”-ot, ez már nyomtatott újság volt. Írt olyan cikkeket, melyek a nemzet szívét forrongásba hozták. Mintha tollat vérbe mártotta volna, oly velőkiig ható volt a beszéde. Megeresztette hatalmas lelkének gúnyját és ostorozta a nemzet ellenségeit. Oly megdöbbentő, izgató hatása volt ennek a lapnak, hogy a nagy Széchenyi lelkét aggodás töltötte el, féltette nemzetét, ki tőle elpártolva Kossuthoz csatlakozott.

Ő szép lassan akarta az újítást mind létrehozni, azért dolgozott évről-évre lankadatlan szorgalommal; Kossuth fiatal lelkének minden gondolatával azon munkálkodott, hogy a nemzet koronás királyától minél előbb megkapja azt, amiért a reformpárt állhatatosan küzdött.

Legyen független, felelős magyar minisztérium; legyen országgyűlés, melyre a nép képviselőket küld; egyesítsék Erdélyt Magyarországgal; legyen szabad a sajtó; legyen egyenlő joga minden polgárnak; legyen közös a teher: szabadság, egyenlőség. Hiszen ezt akarta Széchenyi István is, csak hogy ő előbb nevelni akarta a népet, gazdaggá tenni, így függetlenné és szabaddá.

Közös volt a cél, mert hiszen mind a kettő szerette hazáját, mind a kettő a haladásnak bajnoka volt, de útjaik különváltak; nem ellenségek, hanem különböző pártban ellenfelekké váltak.

A megfontoló ész embere volt Széchenyi; a türelmetlen szívé Kossuth.

A legnagyobb magyar töprengő lelke, mint egy jós-szellem belemélyedt a bizonytalan jövőbe és elirtózott attól, amit látott: - Vért... vért látok mindenütt. Haláltusájában elvérező nemzete tűnt föl lelki szemei előtt és félt Kossuthnak napról-napra emelkedő népszerűségétől.

Láz vett erőt a nemzetben. Nagy napok elősejtelve, mint nagy szélcsend a vihar előtt, reá ült a szívekre.

Mit hoz a jövő?

1848. március 15-ike.

Metternich látta, hogy tovább nem tarthatja fel hatalmát, ha oly mereven szembe száll a haladókkal. Cselhez folyamodott. Úgy tüntette fel a dolgot, mintha ő is a haladás mellett volna, csak hogy bizalmat gerjessen kormánya iránt a nemzetben.

El akarta venni az alispánoktól a megye igazgatását, hogy a főispánokra ruházza. A főispánok az ő emberei voltak, avagy ha valamelyik Metternichnek nem tetszett, küldött helyette adminisztrátort.

Miért akarta ezt? Hogy a reformpártot megsemmisítse, olyan követek megválasztását eszközölje ki, akik ellene lesznek az újításoknak. A csel balul ütött ki. A megyék erősen ragaszkodtak alispánjaikhoz, az adminisztrátorokat nem tűrték. Fokozódott az elégtelenség, még nagyobb lett az erőszakos és ármányos kormány ellen a bizalmatlanság.

A nemzet megfeszítette minden erejét, hogy az örökké híres 1847-iki országgyűlésre olyan követeket küldjön, kik győzelemre segítik a nemzet ügyét.

Kossuth Lajost Pest városa követte választotta.

A nemzet ujjongott, csak a nagy Széchenyi lelkét lepték meg kimondhatatlan gyötrelmek. Nem irigyelte Kossuth Lajost, hanem hazáját féltette nagy rázkódástól. Eddig tollával hódította meg a szíveket, most szavával lesz a nemzet vezére.

A reformpárt élén két korszakalkotó nagy ember állott: Kossuth Lajos és Deák Ferenc; a főrendek vezére Batthyány Lajos gróf volt.

Három ilyen ember csak kivívja a diadalt. A pozsonyi országgyűlés termében megszólalt Kossuthnak a szíveket izgató, kedélyeket felkorbácsoló szónoklata. Egy nemzet csüngött ajkán szent állítattal, mintha a szabadság lángpallosával sújtott volna minden ígéje azokra, kik ellene voltak az újításnak. Ott volt Deák Ferenc a megtestesült igazság, a nemzet legnagyobb törvénytudója, szavának méltóságával, eszének megdönthetetlen érveivel; ott volt a nemeslelkű és szilárd akaratú Batthyány Lajos.

Minő idők voltak azok?! Párisban ugyanekkor forrongott a világ, trónt döntött le a nép haragja, Bécsben forradalom volt kitorófélben, Metternichet ez a forradalom lebuktatta a hatalom polcáról és e lázas idők megrémítették V. Ferdinándot. A magyar országgyűlés szónokai egyik diadalt a másik után aratták, mind közelebb-közelebb hatoltak a célhoz. Ingott a király akarata, győzött a helyzet bizonytalansága. Pesten március 15-dikén a lelkes ifjúság kiszabadította börtönéből Táncsics Mihályt, kit sajtóvétség miatt záratott el a kormány, Petőfinek, a legnagyobb magyar költőnek, Jókainak, a koszorús írónak vezetése alatt kinyomatta az ifjúság a „Talpra magyart”, Petőfi költeményét, a szabadsajtó első termékéül.

V. Ferdinánd, magyarok koronás királya, ne ingadozz többé, add meg, mit a nemzet kíván, mert jogos a kívánság. A szabad Magyarország nem forgatja fel hatalmadat, hanem megerősíti azt. Nem Kossuth, nem a többi vezérek akarják ezt úgy, hanem a haladó emberiség törvénye, a szabadság eszméje dönti meg a korlátlan hatalmat, hogy alkotmányos, törvényes királlysággá változtassa!

Nemzetek akarata teszi a királyt királlyá, nem örökölt jószág az. A magyar nemzet csak olyan hű marad, mint mindig volt ahhoz, kinek fején a Szent István koronája ragyog.

V. Ferdinánd megadta, amit a nemzet kért. 1848 április 7-ikén megalakult az első felelős magyar minisztérium, melynek tagjai a következők voltak: Batthyány Lajos gróf, Eötvös József báró, Széchenyi István gróf, Kossuth Lajos, Eszterházy Pál herceg, Deák Ferenc, Szemere Bertalan, Klauzál Gábor és Mészáros Lázár.

Szabad lett az ország. Nem volt jobbágy és nemes közt jog tekintetében különbség; közös volt a teher minden polgárra nézve; fölszabadult a sajtó; és az alkotmány megújulva erős vára lett a nemzetnek.

Háromszáz esztendő kívánság, valahára beteljesedtél! A legszegényebb és leggazdagabb; a legerősebb és leggyöngébb; az úr és szolga egyaránt örülhetett. A polgári szabadság napja fölragyogott. Áldó sugarai hadd terjesszék a meleget. Háromszáz esztendő szenvedésnek könnyét hadd szárítsa fel rövid ideig tartó öröm, te pedig nemzetem ne hidd, hogy már végére értél a megpróbáltatásnak, csak szeresd a szabadságot, legyen drága előtted a haza, hogy végig harcold az utolsó harcot, s légy egészen méltó a jövő boldogságra!

A szabadságharc.

Nem tarthatott sokáig a nemzet öröme. Amit a király megadott, azt irigyelte tőlünk a bécsi udvarnak egy pártja. A Metternich után következő miniszter sajnálta, hogy ura fölszabadította Magyarországot.

A megadott jogok nyírbálását tűzte ki feladatául és titkon szította a magyarországi horvátok, szerbek elégtelenségét, kik külön akartak válni a magyar királyságtól.

Kevesen látták ezt a titkos munkát, de nyilvánvalóvá lett mindenki előtt, midőn Jellasics, horvát bán, betört a föllázadt horvátokkal Magyarországra, a szerbek a déli vidékeken neki támadtak a magyar lakosoknak, az északon lakó tótok tömegesen tódultak Húrban nevű kolomposuk köré és a kis Erdélyben veszedelmes izgatók fölbujtogatták az oláhokat.

A császári sereg, melynek kötelessége lett volna védeni a veszélyben forgó hazát, aminthogy Mária Terézia alatt a királyi trónt megvédte a magyar nemzet és Ferenc alatt meghozott minden áldozatot Napóleon ellen; a császári sereg csúfosan magára hagyta a nemzetet, mert nem küldött senkit a magyar nemzet védelmére.

Ha megfeledeztek a nemzetről, gondoskodnia kellett a nemzetnek magáról; kötelessége volt védeni alkotmányát és országának területi épségét.

Azt hitték, akik nemzetünket e válságos helyzetben hűtlenül magára hagyták, hogy a fölingerelt nemzetiségek tehetetlenné teszik a magyart, megfosztják hatalmától, s akkor az a régi terv, hogy valahára beleolvasszák az osztrák császárságba, könnyűszerrel sikerülni fog.

Nem ismerték a szabadság által ismét egyetértővé, a hazáért és alkotmányért élethalálra készsé vált nemzetet.

Nem volt katonája a nemzetnek, nem volt pénze - és minden oldalról ellensége támadt azokban, kiknek szabadságáról és felszabadulásáról épp úgy gondoskodott, mint a magáéért. De volt e nehéz időben Kossuth Lajos. Ő felszólalt az országgyűlésen. Olyan szívet remegtető, vért felforraló hangon beszélt a hazát fenyegető veszélyről, hogy nem volt hazafi, kinek a haza iránt való szeretet egész lelkét el ne töltötte volna. Mint hajdanában a véres kardnak körülhordozása, olyan hatása volt Kossuth szónoklatának. Kétszázezer katonát kért és 42 millió forintot. És a követek közül felállott halvány arccal, csillogó szemekkel az öreg Nyáry Pál és csak ezt tudta mondani ég felé emelve kezét:

- Megadjuk!

Föllállott utána mindenki és az ünnepélyes csendet ez a kiáltás törte meg:

- Megadjuk ! Megadjuk! Megadjuk!

Milliók, meg milliók akarata szólott a képviselők ajkán. Talpon volt a nemzet. Harci, bátorító költeményekkel lelkesítették nemzetünket a költők. Petőfi, mint a harc istenének felavatott dalnoka, megzendítette lantjának zúgó, zibongó húrjait és mint a vészmadárnak sikongása, úgy reszketett végig a levegőn a csatadal. Mámoros lett a magyar nemzet szíve, minden csöpp vér, mintha lángolt volna, úgy izgatott. Mindent elfojtott a hazának segítségért esdeklő szava a hazafiak szívében.

Az anya nem sírt, mikor gyermekei egyenkint elhagyták, hogy fölcsapjanak honvédnek: az öreg apa reszketett boldogságában, hogy maga helyett fiait küldheti és meglepte szomorúság, amiérthogy ő nem mehet; büszke volt a menyasszony, hogy vőlegénye nem rejtezkedik gyáván az otthonmaradók között. Ekéjét ott hagyta a földművelő, nyáját a pásztor, mert mindenki előtt egyformán drága volt a közös, szent haza.

Lelkes idők, büszke nemzet! Ha most a béke-áldásaiban reátok visszagondol az utónemzedék, hogy szeretne sírni boldogságában, hogy irigyli a ti lelkesedéseteket.

Ti szabadság vértanúi, megmentettétek annak a nemzetnek becsületét, mely IV. Bélát cserben hagyta, II. Lajost nem követé Mohács mezejére!

Készen állott a sereg, összegyűlt a tömérdek pénz. Honnan gyűlt, ki adta? Ne kérdezzétek! Hol egy nemzet a hazáért mindenét feláldozza, ott nincs áldozatról szó.

Nemcsak Kossuth Lajos sereget támasztó szava, hanem a nemzetnek hazaszeretete, a századok csapásaival küzdő szabadságszeretet volt itt az a csodálatos erő, mely örök időkre szóló tetteket mívelt.

Jellasicsot kiűzik, a szerbeket legyőzik, a tótok gyülevész tömegét szétszórják. Mindez néhány hónapnak a munkája.

A nemzet megvédte jogát a maga erejéből és íme ekkor Bécsben V. Ferdinánd leköszön a trónról unokaöccse I. Ferenc József javára, a nemzet tudta és beleegyezése nélkül és a császári sereg hazánk ellen fordul; nem segíteni akar a jogos küzdelemben diadalmas nemzetnek, hanem a jogtalan lázadók pártját fogja.

Miért? Hogy a fegyver hatalmával hajtsa igába és szemébe mondhassa:

- Adtam neked alkotmányt, nemzet, nem tudtad megbecsülni; adtam neked szabadságot, nemzet, s te ezt a szabadságot ellenem használtad fel!

Négy oldalról hatolt be a császári sereg Windischgraecz herceg fővezérlete alatt. Mielőtt a küzdelem megkezdődött volna. Batthyány Lajos gróf és Deák Ferenc, mint a békésebb szándékú magyarok küldöttei megjelentek Windischgraecz táborában. Fel akarták világosítani, hogy a magyar nemzet csak a megtámadt jogait védi, hű a királyhoz, ha esküvel fogadja, hogy tiszteli az alkotmányt és őre lesz a törvényeknek.

A gögös császári vezér nem is fogadta a nemzet követeit, ő „nem akar árulókkal egyezkedni” - ezt izente az elutasított követeknek Egyik megalázás a másik után. Harc kellett, hát legyen harc. Nem merült még ki a nemzet. Honvédeink homlokát harci babér ékesítette, tábornokaink fölvtették a küzdelmet és a magyar szabadságharc folyt tovább.

A magyar hadak fővezére Görgei Arthur lett, tábornokai a nagyobb hadtesteknek egytől-egyig vakmerő bátorságú hősök: Damjanics János, Klapka György, Bem József, Dembinszki, Guyon, Kiss Ernő, Nagy Sándor és még számosan.

A lángeszű Görgei egymás után verte le a császáriakat, Bem megtisztította Erdélyt, kiűzte a segítségül jött orosz sereget, Damjanics Szolnok tájékán és a déli vidéken aratta diadalait. Kiss Ernő óriási vagyonát arra fordította, hogy egymaga szervezett sereget és avval a szerbek réme lett, Klapka párját ritkító hadvezéri tehetségével szolgálta a nemzet ügyét. És a katonák?

Nem zsoldért harcoló lelketlen gépek, hanem a hazáért életüket bármikor feláldozó hősök voltak. Nem hosszas gyakorlat avatta fel, hanem lángoló hazaszeretet. Éhséget és szomjúságot túrtek, csikorgó hidegben félrongyosan, ha kellett mezítláb is követték vezéreiket.

Mindenik megérdemelné, hogy nevét a történelem megőrizze az utódoknak.

Csodálatos volt ezeknek a honvédeknek bátorsága. Megvalósították a lehetetlent is. Szuronyt szegezve rohantak az ágyúk torkának s hegy tetejéről is leszorították az ellenséget.

A Veressipkások zászlóaljai méltó utódai valának a legyőzhetetlen fekete seregnek, századok múltán is élő bizonyosságai annak, hogy a magyar nemzet vitézség dolgában méltó maradt régi híréhez.

Kossuthot a legnagyobb veszély napjaiban megválasztották az ország kormányzójává és 1849. április 11-én kimondták a debreceni országgyűlésen, hogy Magyarország elszakad a Habsburg-háztól.

Erre a nevezetes elhatározásra az előbb fölingerelt és cserbenhagyott, majd fegyverrel megtámadott nemzetet a lázas időnek szokatlan izgatottsága készítette.

Szolnok, Nagy-Sarló, Isaszeg, Branyiszko, Szeben, Piski mind tanúságot tehetnek arról, hogy a szabadságát védő nemzet miképpen diadalmaskodott a jobban fölszerelt, nagyobb számú császári sereg felett. Kiszorították a hazából s már elfogta édes öröm a hazafiak szívét, hogy most már övék a győzelem, a kimerítő harcot fölváltja a béke. Ekkor az osztrák császár segítségül hívta az orosz cárt. Az orosz bejött 200-ezernyi haddal, százezernél több császári volt még s e roppant erő zúdult a kifáradt, elcsigázott magyar hadseregére.

Mit tehetett a nemzet szemben ez óriási haddal?

Kossuth lemondott a kormányzóságról, reáruházta Görgeire, a főhadvezérre a teljes hatalmat. Tegye, amit jónak lát.

És Görgei számot vetve a kétségbeejtő helyzettel, hogy a hiábavaló vérontásnak elejét vegye, 1849. aug. 13-ikán lerakta a fegyvert Rüdiger orosz tábornok előtt Világoson.

Az orosz sereg hazavonult s a legyőzött nemzet sorsát kezébe tette le az osztrák császárnak.

A fővezérnek kegyelmet eszközölt ki az orosz, de a többi tábornokokra irtózatossá várt.

Bem, Gujon, Törökországba menekültek, Kossuth is elhagyta hazáját, hogy külföldi hatalmaktól kérjen segítséget, menekült mindenki, aki szerét tehetette. Csak Komárom vára tartotta magát erősen. Klapka György volt a vár parancsnoka és 30 ezer vitéz őrizte ezt az erős várat. Hiába szólították fel, hogy adja át a várat, hiszen úgy is hiába védi, hiába adták tudtára, hogy Görgei Világosnál lerakta a fegyvert, hogy 13 magyar tábornokot a császári had fővezére elfogatott: Klapka György még reménykedett.

És mégis engednie kellett a kényszerűségnek, hogy visszavívja mindazt, ami elveszett: álmoknak is vakmerő lett volna.

Megadta magát, de a föltételeket ő szabta meg. Szabad elvonulást kért. Maga és tisztjei fegyveresen, a közvitézek fegyvertelenül hagyták oda Komárom várát.

Ez volt a magyar szabadságharcnak utolsó jelenete. Arra, ami ezután következett, elborzad a szív, föllázad az emberi érzés. Nincsenek a magyar nemzet történetének sötétebb és dicsőségesebb lapjai, mint ezek voltak.

Ami magasztos és lélekemelő, ami fájdalmas és kétségbeejtő; ami reményre jogosít és reménytől megfoszt: mind benne van. Fölemelkedik a nemzet a dicsőség legmagasabb fokára, lesüllyed a legnagyobb megalázásba; dicsfény övezi fejét és bakó bárdja, hóhér kötele, puska gyilkos csöve, börtön fojtó levegője lesz a végzete.

Mikor ezeket a lapokat olvassa a magyar, fohászkodjék föl szent áhítattal a gondviselő istenhez; nemzetének minden bűnét lemosta a hazaszeretet életvize. Amely nemzet oly sok századon át kincséül őrizte a szabadságot és annyiszor kockára tette azért életét: ne féljen a végső ítélettől!

Tizenhét esztendei rabság.

Kossuth Törökországban bujdokol a kimenekült magyarokkal, majd Angolországba és Észak-Amerikába ment, azon fáradozva, hogy segítséget keressen az elnyomott magyarnak; azok, akik itthon maradtak, gyötrő némaságra és tehetetlenségre voltak kárhóztatva.

Új világ kezdődött Magyarországon. Az alkotmányt eltörölték, a nemzetet megfosztották nyelvétől, osztrák törvények szerint kormányozták. Tömérdek német, cseh, szláv hivatalnokkal töltötték meg az országot; zsandárok, kémek raja lepté meg a megyéket, hogy őrködjének az ország csendje fölött.

Olyan temetői csönd volt a szerencsétlen hazában.

Testvér testvér előtt is titkolta gondolatait, mert az új életre ébredt Metternich-féle kémrendszer a szabad szónak halálos ellensége volt. A zsandárok minden elejtett gyanús szóért törvény elé hurcolták az ártatlan polgárokat s ha egyebet nem tehettek, zaklatták a kétségbeejtésig.

Mindaz, amiért küzdött az önérzetes nép, megsemmisült. Szabadság, önállóság, erős nemzeti érzés sárba taposva, gúny tárgyául oda dobva a reánk eresztett sáskarajnak. És a nemzet túrt, a nemzet hallgatott. Ekkor a kihalt berekben megszólalt egy bánatos madár. Oly szépen énekelt, úgy fájt a szíve a magyaroknak, mikor ezt a bánatos madarat hallgatták úgy hullott a könnyük és mégis oly kimondhatatlanul jól esett. Ki volt a bánatos madár? Tompa Mihály, a nemzet fájdalmának költője. Hát a csaták lelkesítő dalnoka hol van? Mi történt Petőfi Sándorral? Eltemette őt is a névtelen hősök feneketlen sírja. Eltűnt nyomtalanul a segesvári csatában. Az ő dala a dicsőséges harc halálriadója volt; Tompáé a szenvedő szív sóhajtása.

Csak dalolj nemzetem bánatos madara és daloljatok ti is hazám többi költői! Vigasztalás, emlékeztetés, remény kell a nemzetnek. A költők dala legyen a sírból való feltámadásnak hitegető reménye; az összetartásnak arany láncszeme, a bilincsekbe vert szabadságnak szíve dobogása. A szív dobogása nem a halál jele. Él még a szabadság, nem öli meg a rabbilincs.

Énekeljetek költők, énekeljetek!

A „haza bölcse”.

Kehidán élt egy komoly, szelíd arcú férfiú. Ismertük őt a dicső harc előtt, abban a küzdelemben vezérkedett, hol a bölcs szó, a csalhatatlan igazság, a törvény ereje a fegyver; találkoztunk vele Windischgraecz táborában, mikor békés úton akarta megakadályozni a harcot.

Deák Ferencnek hívják.

Őt nem bántotta Haynau. Nem ment addig vadállati dühe, hogy ezt a férfiút elfogassa. Megvonta magát kis falujában és honáért remegő szívvel várta a harc kimenetelét. Nem arra született ő, hogy kardot ragadjon kezébe, csendes ember volt, az igazságnak és jognak embere.

A nemzet siralmas állapota kimondhatatlanul fájt neki, de szívébe temeté és néma volt ajka, de lelke tűnődött, töprengett. Törhetetlen hite azt súgta, hogy ennek a nemzetnek, mely kilencszázötven esztendeig védője volt az alkotmánynak, elől küzdő vitéze a szabadságnak és függetlenségnek, nem lehet ily dicstelen halála.

Bölcs lelke jós erejével beelátott a jövőbe és talált reményt, mely nemzetét táplálja, talált fegyvert, mely nemzetét védje.

A csüggedő nemzetnek vezér kellett.

Kossuth hontalanul bujdosott, terveken törte munkás agyát, de hiú ígéreteknel egyebet nem talált; a „legnagyobb magyar” ekkor már élőhalott volt, a döblingi örültek házában emésztette lelkét öntudatos pillanataiban; csak Deák Ferenc volt nemzete mellett.

Mint a hajótöröttek egy szikla köré, úgy csoportosultak Deák köré a magyarok. És mit mondott a haza bölcse. - Legyetek türelemmel megszomorodott hazám fiai. A hatalom, mely reánk nehezedik, olyan mint a zivataros felhő az égen, elveri vetéseinket, megrémít mennydörgéseivel, megvakít villámaival, de nem tart örökké. Akik jogainkat elvették, törvényeinket lábbal tapossák, nem járnak az igazság útján, de mi azon járunk. Erről az útról nem szabad letérnünk. Se csábító fenyegetés, se ígélet, se erőszak ne tántorítson el bennünket. Amily határtalan bátorsággal küzdött a magyar, míg kezében fegyver volt, oly kitartással kell megmaradni az alkotmány mellett, melytől az ideiglenes hatalom megfosztotta a nemzetet. Nincs hatalom, mely erősebb, mint az igazság.

Így szólott a bölcs és a nemzet megtanult tűrni, várni, belopózott szívébe a reménység.

Év telt évre. Mindenik hozott valami váratlant.

Háborúba keveredett az osztrák császár Olaszországgal. A háború szerencsétlenül ütött ki és a magyarok reménysége növekedett.

Íme egymás után buktak le a hatalom polcáról azok, akik Ferenc József császár nevében kormányozták hazánkat. Nem boldogulhattak. A nemzeti érzelem nem veszett ki a magyarból, hanem megerősödött. Talán soha nagyobb összetartás nem volt a nemzetben, mint most a legnagyobb veszély idején. A hallgató nemzet megértette egymást pillantásából, keze-szorításából. Együtt táplálkozott közös reményből, egymást vigasztalta közös szeretettel. Igazad volt, bölcs, tűrnie és várnia kell a nemzetnek, mert nem lehet az, hogy törvénytelenység győzzön az igazságon. A bécsi kormány kezdett engedni. 1861-ben Schmerling, az osztrák miniszterelnök, megkínálta Magyarországot egy új „alkotmány”-nyal. Ez az új alkotmány csak azt kívánta, hogy Magyarország az osztrák császár birodalmának egy tartománya legyen.

Deák Ferenc azt tanácsolta, hogy a nemzet ne fogadja el, hanem követelje vissza a régi alkotmányt, az 1848-dikét, mert ehhez joga van.

És a nemzet nem fogadta el Schmerling alkotmányát. Ismét változtak az idők. Az osztrák császárnak háborúja volt a poroszokkal.

Ez a háború sem volt szerencsés.

Ekkor 1865-ben egy cikket írt Deák Ferenc a híres Pesti Napló című újságban. Húsvétkor írta, ezért húsvéti-cikknek szokták nevezni.

Egyenesen az osztrák császárhoz intézte szavait. Elmondotta benne, hogy a nemzet törvényes alapon áll, midőn régi alkotmányához törhetetlenül ragaszkodik. Nyolcszáz esztendőnél régibb története tanúskodik amellet, hogy hű volt mindig koronás királyához, de hívebb alkotmányához, mely nélkül nem élhet. Adja meg a nemzetnek, amit kér és akkor helyre áll a bizalom a nemzet és majdan megkoronázandó királya között.

Íme a haza bölcse megkezdette az úttörésnek nehéz munkáját.

Ferenc József császár hajlandó volt a kibékülésre.

Deák Ferenc és Andrássy Gyula gróf közösen fáradoztak azon, hogy a kiegyezés nagy munkája létre jöjjön s a tizenhét évig tartó önkényuralomnak vége szakadjon.

Nehéz munka volt ez, sok bölcsesség, nagy óvatosság és tántoríthatatlan hazaszeretetet kellett hozzá. Minden megvolt a két vezérben s így a nemzet ügye diadalra jutott.

Törvény állapította meg, hogy Magyarország külön, független állam, megvan önálló alkotmánya, csak saját törvényei szerint kormányozható és az osztrák császársággal csak a király személye által áll összeköttetésben. A két birodalom közös neve: „Osztrák-Magyar Monarchia”.

Mint hogy a két birodalomnak közös hadserege van, azért vannak közös ügyeik is: van közös pénzügy, hadügy és külügyminisztère. Ezek az úgynevezett delegációkon adnak számot a két birodalom országgyűléséből kiküldött képviselőknek évenként. Ferenc József megbízta Deák Ferencet, hogy alakítsa meg a felelős magyar minisztériumot, de a haza bölcse Andrassy Gyulát ajánlotta maga helyett és így Andrassy Gyula elnökle alatt a következő jeles férfiakból állott az új minisztérium: Eötvös József báró, Lónyai Menyhért, Horváth Boldizsár, Mikó Imre, Festetics György gróf, Wenkheim Béla báró, Gorove István és Bedekovits Kálmán.

A haza bölcse derék ember kezébe tette le a haza alkotmányát, nyugodt volt ő és boldog az ország.

1867. június 8-dika.

A kiengesztelődés ünnepe, a múltat feledő nemzet és a múltat feledtetni óhajtó uralkodó kölcsönös bizalmának nagy napja elérkezett.

Magyarország nehéz szenvedések árán kiérdemelte az igaz örömet. Hadd örüljön I. Ferenc Józsefnek apostoli királlyá koronáztatásán, tegye fejére Erzsébetnek is a királynői koronát.

Dobogjon együtt uralkodó és nemzet szíve, az egyetértés százszorozza meg erejét ennek a szép jövőre érdemessé vált nemzetnek. Mind ami fényt a hajdan gazdag, fényűző főurak kifejthettek, ott pompázott a koronázási körmenetben. Idegen hatalmak követei álmétkodtak a mesebeli fényen, a magyar díszruhának páratlan szépsége, délceg lovasok bandériuma, a százezrekre menő ünneplő népségnek kitörő lelkesedése olyannak tüntették fel a magyar fővárost, mintha mesebeli tündérpalota volna.

Nem volt Habsburgi több, kinek megkoronáztatásakor ily általános és igaz öröm töltötte volna el a hazafiak szívét. Miként ha a jövőndő megnyitotta volna titkos kebelét s a jövőndöt tárta volna fel a magyar nemzet előtt.

Szebb napok hajnala virrad reád, nemzet. A Gondviselés megalégelte a megpróbáltatásokat; keresztül mentél, mint az arany, a tűzpróbán, nem tagadtad meg magadat sem jóban, sem rosszban; ősi kincsedet véred vérével oltalmaztad, a haladó kortól elmaradni nem akartál, szeretetben egyesültél: tied a jövőndő!

Deák Ferenc jutalma.

Hol volt az országos ünnepek alatt a „haza bölcse”?

A díszöltözetű urak sorában senki sem látta. Egy vendégfogadónak az ablakából nézte az elvonuló menetet. Dobogott az ő nemes szíve is, hiszen e nemzeti öröm megteremtésében övé a munka és dicsőség oroszlánrésze, hanem az ünnepeletésből nem kért magának részt. A miniszterelnöki tárcát Andrassy Gyulának adta át s ő megmaradt egyszerű polgárnak, 52 vármegye táblabírájának, országgyűlési képviselőnek.

Cím, rang, vagyon, hatalom nem kellett a nagy bölcsnek. És megtörtént az a csodálatos dolog, hogy Magyarország királya szegénynek érezte magát evvel a nemes lélekkel szemben, nem tudta megjutalmazni.

A hazafiúi kötelesség tiszta tudata volt Deák Ferenc jutalma. A nemzet és koronás király legnagyobb bizalma volt az egyetlen kitüntetés, melyet elfogadott.

Szeplőtelen tiszta jellem, ment önzéstől, nagyravágyástól; ez a polgári nagyság, mely előtt fejet kell hajtania még a koronás királyoknak is.

Amit tett, kötelességből tette; amit elért, túl nem becsülte; a hazaszeretet hősei között, a történet legnagyobb alakjai között, a nemzet szívének kellő közepében van az ő helye.

Míg meg nem halt, tanácsadója volt a magyar kormánynak, mikor meghalt, üresen hagyták székét az országgyűlés termében, mert nem akadt hozzá méltó ember, aki betölthesse.

Érdemét törvénykönyvbe iktatták, temetésén százezer meg százezer ember jelent meg, ravatalára koszorút vitt Magyarország koronás királynéja és a nemzet uralkodójával együtt érezte, hogy halottja van.

Boldog ember, ki millióknak élt s jutalma már életében egy nemzetnek és uralkodónak határtalan tisztelete volt. A nagy idők nagy férfiai közül csak neki jutott ki. Széchenyi lelki betegségében öngyilkos kézzel vetett véget életének, a szabadságharc óriása elhagyta hazáját és Olaszországban töltötte az önkéntes száműzetésnek éveit csöndes munkálkodásban, bámulatos szellemi tehetségének épségét megőrizve mind halála napjáig, 1894-ig.

Három nagy eszmének megtestesülése e három férfiú, Széchenyi István a haladásé; Kossuth Lajos a szabadságé; Deák Ferenc az alkotmányos érzületé. E három eszmének éltető levegője a hazaszeretet. Az a csodálatos erő, melyet kutattunk a magyar nemzetnek ezeresztendős történetében, íme e három ember működésében jutott leghatalmasabb kifejezésre.

A Gondviselés örködött nemzetünk felett hogy éppen akkor adta őket nekünk, mikor kellettek. Áldott legyen emléke azoknak, kik jó útra vezették a nemzetet, áldott legyen a munka, ez a csodálatos erő, mely a hazáját szerető, egyetértő magyart boldogította!

A könyv írója búcsút vesz az olvasótól.

Megtettük a hosszú utat, melyre vállalkozánk, magyar nép, magyar ifjúság. Most, hogy föltűnik még egyszer lelkünkben az ezer esztendő története: Árpád és honszerző ősei, szent István királyi bölcsesége, a daliás szent László, a törvényhozó Kálmán, a hazáról megfélelmező nemzet II. Endre és IV. Béla alatt s nyomban reá a tatár pusztítás; egyenetlenkedő főurak hatalomkeresése, majd az erős Nagy Lajos, a kereszténység dicső bajnoka Hunyadi János; királyi hatalmának tetőpontján az igazságos Mátyás, a gyöngye király alatt féktelenkedő főurak s büntetésük a mohácsi vész; vajon nem ismerünk-e a Gondviselés ujmutatására?

Becsüld meg a szabadságot, magyar, tiszteld a koronás királyt! Légy egyetértő és mindenek felett szeresd a hazát. És feltűnik lelkünkben a következő háromszáz esztendőnek története: Szapolyai nagyravágyása, a meggyöngült, kétfelé vált nemzetnek alásüllyedése; török-hódoltság és mindezek mögött a bécsi kormánynak állhatatos törekvése, hogy megsemmisítse a magyar alkotmányt, elvegye a szabadságot; de lám, föltűnnek Bocskai, Bethlen, II. Rákóczi Ferenc és küzdenek a végkimerülésig; fegyver támad a jogtaposók ellen, az önmagáról megfélelmezett nemzet öntudatra ébred. A törököt kiűzi a császári sereg, de jutalmául hazánk szabadsága kellene, ezt pedig nem adja oda a nemzet, hanem lerója háláját Mária Teréziának, midőn trónját megmenti; Ferencnek, midőn hű marad hozzá a válságos időben. II. József erőszakkal akarja kivetkőztetni a magyart nemzetiségéből, alkotmányos szabadságát el akarja venni; és a következmény: a magyar nemzetnek másodszor öntudatra ébredése. Ekkor ad a Gondviselés egy Széchenyit a magyarnak. Ámde a kényszerrel megadott szabadságot és alkotmányt újra megtámadják, meg kell mutatnia a nemzetnek, hogy a szabadságra méltó. Ott van Kossuth Lajos, ott a dicsőségesen, de szerencsétlenül küzdő nemzet. Azután a tetszhalál, melyből Deák Ferenc vezetése alatt újra föltámad az alkotmányához törhetetlenül ragaszkodó nemzet. Nem nyilvánvaló-e a Gondviselésnek eme tanúságtétele?

- Vétkeztél nemzet, bűnhődnöd kell, amit megsértettél, azt kelljen féltened századokon át. Mutasd meg, hogy méltó vagy az önállóságra, ha megmutatod, tiéd a jövő!

Láttuk, tudjuk, hogy méltóvá tette magát a nemzet. Jól esik tudnunk. Szívünkben a megelégedés anyala költözik be, fölbuzog keblünkbelől imaszerű áhítat és szemünkkel a múlton csüngve, a jövőre gondolunk.

Ünnepre készült a maroknyi nemzet. Az ezer esztendő Magyarország nagy ünnepe volt az. Neked ajánlom édes nemzetem lelkes ifjúsága ezt a könyvet az ezredéves ünnep alkalmából. Forgasd lapjait olyan szeretettel, aminővel én írtam; örvendezz, ha boldog a nemzet; könnyezz, ahol érdemetlenül szenved; ismerd meg bűnét, de ne takargasd; ismerd meg erényét, de túl ne becsüld!

Nagy nemzetek nagy dicsősége el ne vakítson. Fűzzön ehhez a számra nézve kicsiny nemzethez féltékeny szeretet, a múltra gondolj kegyelettel, a jövőre bizodalommal.

Király és nemzet kölcsönös bizalma, testvéri szeretet, összetartás, munka tesz az alkotmányos, önálló Magyarországot hatalmassá és boldoggá.

„Isten áldd meg a magyart!”